

Verbalna komunikacija i metafore emocija

Emocije u domeni vatre u bosanskom/hrvatskom/srpskom jeziku

Teida Pehlivanović

Magistarski rad iz bosanskog/hrvatskog/srpskog jezika

Odsjek za slavenske jezike na humanističkom fakultetu/ Institut za literaturu, regionalne studije i europske jezike

UNIVERZITET U OSLU

Jesen 2010

© Teida Pehlivanović 2010

Verbalna komunikacija i metafore emocija

<http://www.duo.uio.no/>

Štampa: Reprosentralen, Univerzitet u Oslu

Ovim putem se želim zahvaliti mentorici, prof. Ljiljani Šarić, za korisne savjete i porodici za pruženu podršku.

Mirzi, za svu ljubav i podršku za vrijeme ovog projekta i u ostalim područjima života.

SADRŽAJ

1. UVOD	6
1.1 Temeljni radovi o metaforama za izražavanje emocija.....	6
1.2 Korpus i metoda	7
1.3 Metafore su bazirane na ljudskom iskustvu	8
1.4 Cilj rada.....	9
2. TEORIJA I METODA	11
2.1 Teorija	11
2.1.1 Teorija metafora.....	11
2.1.2 Definicije metafora i metonimije.....	12
2.1.3 Konceptualna teorija metafora.....	13
2.1.4 Različite vrste metafore.....	14
2.1.5 Metafora strukture događaja.....	18
2.1.5.1 Metafora strukture događaja i emocije.....	19
2.1.6 Konvencionalne metafore i nove metafore	21
2.1.7 Idiomi i kognitivni mehanizmi	21
2.1.8 Preslikavanje	22
2.1.9 Metafore i emocije	23
2.1.10 Emocije u domeni vatre na engleskom jeziku.....	24
2.1.11 Metafore emocija.....	26
2.1.12 Kulturalni identitet i emocije.....	27
2.1.13 Pojmovi emocija.....	28
2.1.14 Emocije u multi-lingvističkoj perspektivi	29
2.2 Metoda.....	32
2.2.1 Korpusna lingvistika	32
2.2.3 Korištenje korpusa i samoposmatranje	35
2.2.4 Rječnici.....	35
3. REZULTATI I DISKUSIJA	36
3.1 Kategorije emocija.....	37
3.2 Odnos različitih mentalnih stanja u svakodnevnom životu.....	38
3.3 Fiziološki efekti ljutnje.....	39
3.4 Kontrastivni aspekti: Emocije u domeni <i>vatre</i> na engleskom i B/H/S jeziku.....	41
3.5 Analiza odabranih jedinica na temelju definicija i primjera iz rječnika i korpusa.....	49
3.6 Analiza idioma.....	60
3.7 Antonimi.....	66
4. ZAKLJUČAK	68
Literatura	71

Popis tabela i slika

Tabela 1. Multi-lingvistički podaci, prema Kövecses (2000), Yu (1995) i Taylor i Mbense (1995).....	30
Tabela 2. Popis leksema srodnih leksemu <i>vatra</i>	56
Slika 1: Vrste jezika emocija.....	24
Slika 2. Odnos različitih mentalnih stanja u svakodnevnom životu.....	39

1. UVOD

U prošlosti je naglasak u istraživanju metafora bio na književnosti, a centralno mjesto su zauzimale poetske metafore. Mnogi još uvijek smatraju metafore prvenstveno književnim sredstvom koje koriste pjesnici i pisci. Međutim, discipline kao lingvistika i psihologija, posmatraju metaforu kao kategoriju mišljenja (Lakoff i Johnson 1980).

Kad su Lakoff i Johnson objavili djelo *Metaphors We Live By* 1980. godine, stvoreno je novo shvatanje metafora i osnovana je nova grana u teoriji metafora. Lakoff i Johnson pokazuju da su metafore kognitivni mehanizmi koji utječu na našu percepciju stvarnosti. One se redovito koriste u svakodnevnom jeziku, u izrazima kao što su *vruća diskusija, rasplamsavanje sukoba* itd.

Ovaj rad će se baviti jezičnim izrazom *vatra* i semantički srodnim izrazima. Za analizu je ključan pojam metafora kako ga shvaća kognitivna lingvistika. Studija ima za cilj da opiše značenje riječi *vatra* i slične lekseme u okviru teorije konceptualnih metafora. Mi ćemo analizirati riječ *vatra* i zajedničke semantičke komponente koje ona ima s drugim jedinicama, imenicama kao što su *plamen, žar, vatrenost, požar, ljutnja, iskra*; glagolima *gorjeti, izgarati, planuti, ugasiti se, zagrijati se, buknuti, rasplamsati se, ključati*; i pridjevima *vatren, vruć, zapaljiv*. Glavni fokus je na leksemi *vatra* i idiomima koji sadrže riječ *vatra*.

Cilj nam je da saznamo koliko se riječ *vatra* i metafore koje pojam *vatra* uključuje koriste za opisivanje različitih emocija u bosanskom/hrvatskom/srpskom¹ jeziku. Pitanje koje slijedi je u kojem se kontekstu riječ *vatra* koristi: da li izražava negativne ili pozitivne emocije? U analizi će se koristiti engleski ekvivalent za riječ *vatra* (*fire*) i analiza toga engleskog leksema, kao i engleski ekvivalenti za značenjski slične lekseme spomenute ranije.

1.1 Temeljni radovi o metaforama za izražavanje emocija

Glavna ideja Lakoffa i Johnsona u djelu *Metaphors We Live By* (1980) je da su metafore "conceptual in nature; that is, that they reside in the conceptual system, and not just in language" (Kövecses 2005:9).

Ova teza temelji se na studijama koje su analizirale osjećaje *ljutnje* i *strasti*, posebno na djelima Kövecsesa (1986; 1987; 1996; 2002), Lakoffa (1983; 1987; 2003), Lakoffa i

¹ Dalje u tekstu ćemo koristiti skraćenicu B/H/S bosanski/ hrvatski/ srpski jeziku.

Johnsona (1980), i Lakoffa i Kövecsesa (1987). Lakoff i Kövecses (1987) su ispitivali metaforički način govora o požudi i otkrili da se u govoru o njoj koriste riječi i fraze iz domene *vatra*. One se temelje na fizičkom osjećaju topline povezane sa požudom.

Neke metafore su:

POŽUDA JE GLAD: Ona je seksualno nezasićena

POŽUDA JE PRITISAK UNUTAR SADRŽATELJA: Njeno tijelo je eksplodiralo od strasti (Kövecses 2000:29).

Gibbs i Wilson (2002) tvrde da su mnoge konceptualne metafore koje se koriste da bi se izrazile emocije motivirane fizičkim osjećajima koje ljudi doživljavaju zajedno s tim emocijama. Gibbs (1994) je ispitivao jezične metafore koje se koriste za *ljutnju*, tvrdeći da su mnoge od njih motivirane konceptualnom metaforom LJUTNJA JE ZAGRIJANA TEKUĆINA U SADRŽATELJU. To je utvrdio na temelju metaforičkih izraza kao što su *She got all steamed up (Ona je gorjela)* i *I was fuming (Bio sam planuo)* (1994: 203). Gibbs tvrdi da ljudi vide svoja tijela kao sadržatelje, te kad postanu ljuti doživljavaju fizički osjećaj topline i unutarnjeg pritiska.

Prema Kövecsesu (2002:109)², jedna od najvažnijih osoba koje su proučavale emocije je filozof Rom Harré. Jedna od Harréovih glavnih ideja je da u različitim jezicima postoje različite terminologije za emocije. Njegovi radovi (npr. Harré, 1986, 1994), uključuju emocionalne pojmove kao što su *radost, tjeskoba, ljutnja, tuga, ljubomora, dosada* i *stid*. Ove riječi upućuju na različite emocije: one su najčešće nemetaforičke riječi koje se koriste za označavanje različitih emocija.

1.2 Korpus i metoda

Materijal za analizu je iz dva korpusa: “Hrvatska jezična riznica”³ i “Oslo – Zbirka bosanskih tekstova”⁴.

² Zoltán Kövecses. “Emotion Concepts: Social Constructionism and Cognitive Linguistics.” In *The verbal communication of emotions: interdisciplinary perspectives*, red. Susan R. Fussell, 294. Mahwah, N.J.: L. Erlbaum Associates, 2002.

³ <http://riznica.ihj.hr/en/index.html>.

Rječnici koji su se koristili su Vladimir Anić *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 2003; Ibrahim Čedić *Rječnik bosanskog jezika*, Sarajevo 2007; Miloš S. Moskovljević *Rečnik savremenog srpskog jezika s jezičnim savetnikom*, Beograd 2000 i *Sistematski rečnik srpskohrvatskog jezika*, Ratko Jovanović, Novi Sad 1980.

Analizirali smo te rječnike kako bismo istražili različita značenja riječi *vatra* i uporedili njihove razlike i sličnosti, sličnosti između engleskog i B/H/S jezika, te metaforičke izraze vezane za tu riječ.

Kao i teorija konceptualnih metafora, korpusna lingvistika se razvila početkom 1980-ih. Danas su mnogi istraživači u lingvistici i srodnim granama upoznati sa njenim pretpostavkama i metodama. Korpusni pristup može pridonijeti našem razumijevanju metafora (Deignan 2005).

1.3 Metafore su bazirane na ljudskom iskustvu

Kako da shvatimo naše iskustvo? Kako da shvatimo koncepte? Lakoff i Johnson (2003) smatraju da su metafore ukorijenjene u našem iskustvu. Priznaju da je ovo teško dokazati, ali potkrepljuju svoje tvrdnje argumentima.

Kognitivna teorija metafora je ustanovila da su metafore neophodno sredstvo za razumijevanje svijeta, neophodne da bismo shvatili i organizirali naša iskustva. Lakoff i Johnson (2003) dalje navode da je jezik izvor principa razumijevanja stvarnosti, a da su ti principi često metaforičke vrste. Oni podrazumijevaju sistem koncepata, ne samo zasebne riječi. Metafore nam omogućavaju da razlučimo jednu vrstu iskustva od druge. To znači da razumijevanje potiče iz čitavog opsega iskustava, ne samo zasebnih koncepata, kao što se tome pristupa u rječnicima.

Shodno tome, možemo zaključiti da se metafore kreiraju prema našem iskustvu i da proizilaze iz iskustva. Lakoff i Johnson idu i dalje tvrdeći da istina zavisi od toga kako je mi shvatamo, što znači da nije moguće objasniti istinu bez ljudskog shvatanja – činjenica je da mi shvatamo i doživljavamo stvari (Lakoff i Johnson 2003:218).

Sudeći prema kognitivnoj teoriji metafora, metaforički izrazi u jeziku su odraz naših misli. Metaforičko razmišljanje je samim tim veza između apstraktnih stvari i konkretnih iskustava,

⁴ www.tekstlab.uio.no/Bosnian/corpus.html.

između misli i jezika. Odras naših misli su metafore, one su sredstvo za razmišljanje i shvatanje.

Najveći izazov za lingviste je opisati metafore. Metafora doprinosi razumijevanju mnogih idioma, zato što su kognitivni mehanizmi uključeni u nastanak idioma. Kognitivni mehanizmi spajaju opseg poznavanja svijeta sa idiomskim značenjima. Moramo poznavati svijet oko nas da bismo razumjeli metaforu i metonimiju (Lakoff 1987). Značenje idioma je povezano sa konkretnim i već poznatim slikama svijeta oko nas.

Kövecses i Lakoff (1987) smatraju da se konceptualna struktura emocija može izučavati detaljno koristeći tehnike koje su osmislili Mark Johnson i George Lakoff (1980) za sistematsko istraživanje metaforičkih izraza. Engleski jezik ima jako veliki broj metaforičkih izraza za emocije. Johnson i Lakoff su ih sistematski izučavali da bi vidjeli da li se pojavljuje ikakva koherentna konceptualna struktura (Lakoff 1987:380).

Lakoff i Kövecses (1987:195) se slažu: "Emotions have an extremely complex conceptual structure, which gives rise to a wide variety of nontrivial inferences".

1.4 Cilj rada

Ovaj rad će produbiti uvid u načine na koje metonimija dolazi u interakciju sa metaforom u figurativnom jeziku, i proučiti engleske ekvivalente riječi *vatra* i slične lekseme u B/H/S. Podnaslov rada je "Emocije koje su vezane sa domenom *vatra*". To pokazuje da je cilj analizirati emocije koje se temelje domenu riječi *vatra*. Mi ćemo proučiti i opisati sve emocije koje su povezane sa izvornom domenom riječi *vatra* na B/H/S jeziku, kao što su *ljutnja*, *strast*, *uzbuđenje* na temelju primjera iz rječnika i korpusa, uspoređujući ih sa ekvivalentima na engleskom jeziku.

Neka od pitanja o kojima će se raspravljati su:

Da li izvorna domena *vatra* izražava pozitivne ili negativne osjećaje?

Da li engleski jezik i B/H/S jezik imaju mnogo zajedničkog kada je riječ o metaforama iz domene *vatra*?

Rad je podijeljen na četiri poglavlja. Drugo poglavlje daje pregled kognitivne teorije metafora i načina na koji se emocijama pristupa u kognitivnoj lingvistici, te materijal i metode koje se koriste u istraživanju. Treće poglavlje predstavlja analizu. U kognitivnoj gramatici, metafore imaju poseban status. Izazov je prikazati kako prenijeti značenja između različitih domena,

tako da bi se značenje jedne domene moglo koristiti za shvaćanje i prikaz druge. Analizirajući idiome vezane za koncept *vatra*, pitanje koje slijedimo je kako metafora doprinosi razumijevanju idioma.

Ovo poglavlje predstavlja rezultate do kojih smo došli, pruža semantičku analizu riječi *vatra* i drugih riječi koje s njom dijele neke semantičke komponente. Konačno, četvrto poglavlje daje rezime cijelog istraživanja.

2. TEORIJA I METODA

2.1 Teorija

U ovom poglavlju namjeravamo predstaviti teoretski okvir ovog rada, posebno šta je metafora unutar kognitivne lingvistike. Ovdje ćemo objasniti središnje aspekte teorije, definisati osnovne koncepte, kako su oni strukturisani i kako stoje u međusobnim odnosima. Na temelju toga predložiti ćemo definiciju vrlo važnog fenomena ove studije, a to je koncept razumijevanja metafore.

Dio 2.3 se bavi opisom metode.

U kognitivnoj teoriji metafore, metafora ima dva nivoa – kognitivni i lingvistički, gdje je kognitivna metafora nadređena lingvističkoj metafori. Struktura metafore potiče iz našeg konceptualnog sistema i koristi se da se formira način našeg razmišljanja i naš pogled na svijet.

Važno je naglasiti fizičke posljedice neke emocije. Lakoff ovako opisuje narodnu teoriju fizioloških promjena u odnosu na ljutnju:

”The physiological effects of anger are increased body heat, increased internal pressure, agitation, and interference with accurate perception. As anger increases, its physiological effects increase” (Lakoff 1983:380).

Na primjer, *pocrvenjeti u licu* i *tresti se od bijesa* ukazuju na prisutnost osjećaja ljutnje kroz njegove vidljive posljedice.

Narodna teorija fizioloških posljedica, naročito dio koji naglašava TOPLINU, stvara osnovu najopćenitije metafore za ljutnju: LJUTNJA JE TOPLINA. Zbog toga možemo reći kada je neko ljut na temelju njegova izgleda.

Kao što smo spomenuli u prvom poglavlju, studija ima za cilj opisati riječ *vatra* i slične lekseme u okviru konceptualne teorije metafora. Glavni fokus je na leksemu *vatra* i metaforama i idiomima koji sadrže riječ *vatra*.

2.1.1 Teorija metafora

Problematika ove studije se ne može objasniti bez razjašnjenja sljedećih pitanja:

Šta je metafora?

Zašto su nam potrebne metafore?

Ova pitanja će se razmatrati u narednim sekcijama.

2.1.2 Definicije metafora i metonimije

Kroz historiju bilo je različitih mišljenja o metaforama. Teorije metafora dugo su se razvijale od Aristotelova retorički orijentiranog pristupa metafori do Lakoffovog i Johnsonovog kognitivnog pristupa.

Halliday (1985) nam pruža sljedeće definicije metafore i metonimije:

- Metaphor. "A word is used for something resembling that which it usually refers to".
- Metonymy. "A word is used for something related to that it usually refers to" Halliday (1985: 319-320).

Lakoff i Turner su izrazili osnovu kognitivne teorije metafora u sljedećoj misli:

"Metaphor is a tool so ordinary that we use it unconsciously and automatically, with so little effort that we hardly notice it. It is omnipresent; metaphor suffuses our thoughts, no matter what we are thinking about. It is accessible to everyone; as children, we automatically, as a matter of course, acquire a mastery of everyday metaphor. It is conventional: metaphor is an integral part of our everyday thought and language. And it is irreplaceable: metaphor allows us to understand ourselves and our world in ways that no other modes of thought can" (Lakoff and Turner 1989: s. xi).

Cambridge rječnik (Cambridge University Press 2005:896) daje sljedeću definiciju metafore: Metafora je izraz koji opisuje osobu ili objekt pozivanjem na nešto što se smatra da posjeduje slične karakteristike osobe ili objekta koji se pokušava opisati.

Metafora i metonimija se posmatraju kao konceptualni procesi u kojima pojam domena igra središnju ulogu. Lakoff (1987:288), na primjer, nudi sljedeće definicije:

"[...] metaphoric mapping involves a source domain and a target domain.

"[...] mapping is typically partial. It maps the structure in the source domain onto a corresponding structure in the target domain."

"[...] a metonymic mapping occurs a single conceptual domain which is structured by an ICM [= an Idealized Cognitive Model]."

Dirven i Pörings ovako definiraju razliku između metonimije i metafore: "The crucial difference between metonymy and metaphor is that in a metaphoric mapping two discrete

domains are involved, whereas in a metonymy the mapping occurs within a single domain” (Dirven i Pörings 2003:325).

2.1.3 Konceptualna teorija metafora

Metafora je utemeljena na stvarnom iskustvu. Ova teorija smatra da je metafora utemeljena u ljudskom načinu razmišljanja i samim time i u jeziku. Deignan ističe: ”Conceptual metaphor theory rejects the notion that the metaphor is not a decorative device, peripheral to language and thought. Instead, the theory holds that the metaphor is central to the thought, and therefore to the language” (Deignan 2005:13).

Najveći izazov za lingviste je objasniti metafore. U kognitivnoj gramatici, metafore imaju posebnu poziciju. Izazov je opisati kako prenijeti značenja između različitih domena, tako da se značenje iz jedne domene može koristiti za preispitivanje stanja u drugoj domeni (Taylor 2002).

Lakoff tvrdi da postoji razlika između konceptualnih metafora i metaforičkih izraza: ”A conceptual metaphors are general mental mappings from a source domain to a target domain, while metaphorical expressions are individual linguistic items instantiating these mappings” (Lakoff 1987:388).

Na primjer, metaforički izrazi u (1) su analizirani kao primjer općeg metaforičkog koncepta LJUTNJA JE VATRA:

- (1) a. Those are *inflammatory* remarks.
- b. He was *breathing fire*.
- c. He was *consumed* by his anger

(Lakoff 1987).

Kövecses (1990) ovako definira konceptualnu metaforu: ”Conceptual metaphor connects two domains of knowledge. The first domain is physical, existing domain, and the other is the target domain, or less known, or abstract. Original domain is serving for understanding the target domain, so the original domain of fire in many languages is used for understanding, which necessarily means domain of feelings.”

Prema tome, izraz *pljuvati vatru* (*to spit fire*) odražava koncept osjećaja, u ovom slučaju *bijesa* kroz izvornu domenu vatre. Temelj idioma *pljuvati vatru* (*to spit fire*) je konceptualna

metafora BIJES JE VATRA (ANGER IS FIRE). Konceptualne metafore povezuju apstraktne ili manje konkretne domene sa nekom konkretnijim domenom koja se temelji na iskustvu. Konceptualne metafore oblikuju veze između različitih domena u procesu ljudskog mišljenja, tako da možemo koristiti riječi iz jedne domene da bi izrazili da poznajemo drugu domenu. Konceptualna teorija metafora je više teorija metaforičke spoznaje nego metaforičke upotrebe jezika.

2.1.4 Različite vrste metafore

Metafore su klasificirane u tri vrste zavisno od toga kako ih mi strukturiramo i shvatamo, i prema njihovoj kognitivnoj ulozi: strukturne, ontološke i orijentacijske metafore. Ovdje ćemo dati kratak opis svake od tih vrsta baziran na podjeli Lakoffa i Johnsona (2003).

Strukturne metafore

Strukturne metafore strukturiraju koncept ili iskustvo iz nekog drugog pojma ili iskustva. *Život/ljubav je putovanje* je strukturna metafora u kojoj su ljubav i život strukturirani na temelju iskustva putovanja.

Orijentacijske metafore

Ove metafore se baziraju na ljudskom iskustvu s orijentacijom u prostoru. Na temelju postojanja u fizičkom tijelu formirali smo široku bazu iskustava u odnosu na smjerove u prostoru i na to kako se tijelo ponaša u odnosu na prostor. Prema tome, orijentacijske metafore nisu proizvoljne. Smjerovi kao što su naprijed i nazad, gore i dolje, ispred i iza, unutra i van, blizu i daleko nam omogućavaju dobre uslove da razumijemo prostorne pojmove. Naši najosnovniji izrazi se baziraju na jednoj ili više prostornih metafora. Primjer: *Sretno je gore, tužno je dolje* (Happy is up, sad is down): Podigni glavu (u značenju 'ne budi tužan').

Lakoff i Johnson (1980:16) pokazuju kako neke orijentacijske metafore imaju tendenciju da povezuju apstraktne domene sa konkretnim fizičkim iskustvom. Na primjer, tvrde da je konceptualna metafora VIŠE JE GORE, MANJE JE DOLJE, ostvarena u izrazu kao što je *Moji prihodi su porasli prošle godine* i *Ako ti nije mnogo vruće, smanji grijanje*, bazirana na fizičkom iskustvu.

Ontološke metafore se dijele na entitetske i substancijske metafore, i metafore sadržatelja. Ontološke metafore se baziraju na našem iskustvu sa fizičkim predmetima i substancama u svijetu, uglavnom na iskustvima naših tijela.

Ljutnja i bijes

Želimo istražiti kako se leksem *vatra* i metafore koje podrazumijevaju koncept *vatre* koriste u izrazima raznih emocija u B/H/S jeziku. Da bismo ovo analizirali, korist ćemo ekvivalente riječi *vatra* u engleskom jeziku i slične lekseme. Engleska riječ *fire* (*vatra*) će se koristiti kao pomoćno sredstvo u analizi. Citati i primjeri iz engleskog jezika se koriste za usporedbu, kako bi se ukazalo na to kako se riječ *vatra* ponaša unutar različitih emocija u B/H/S jeziku.

Možemo se upitati koje su glavne karakteristike centralne metafore. Kakva vrsta ontologije *ljutnje* se može otkriti? Središnja metafora se fokusira na činjenicu da *ljutnja* može biti jaka, na to da može dovesti do gubitka kontrole, i na to da gubitak kontrole može biti opasan. Počet ćemo sa intenzitetom. *Ljutnja* je zamišljena kao masa, i koristi gramatiku nebrojivih imenica, za razliku od brojivih imenica:

Dakle, može se reći

Koliko bijesa je u njemu? (How much anger has he got in him?)⁵

Ljutnja se može mjeriti. Postoji skala koja pokazuje njen intenzitet, ali ta skala je ograničena. Osoba može eksplodirati ako prekorači limit, odnosno, izgubiti kontrolu. Izgubiti kontrolu je opasno.

Ovo je vezano za narodnu teoriju fizioloških efekata. Kako bijes postaje jači, fiziološki efekti rastu. U centralnoj metafori, izgubiti kontrolu se uspoređuje sa opasnošću od eksplozije.

Želimo analizirati emocije koje se baziraju na kognitivnom pristupu u lingvistici na domeni riječi *vatra*. Istražiti ćemo i opisati sve emocije koje su povezane sa domenom riječi *vatra* u B/H/S jeziku kako što su: *ljutnja* (*anger*), *strast* (*passion*), *gorjeti* (*to burn*), *uzbuđenje* (*excitement*) na primjerima iz rječnika i korpusa. Oni se uspoređuju sa ekvivalentima u engleskom jeziku.

⁵ Lakoff & Kövecses. "The cognitive model of anger in American English". In *Cultural models in language and thought*. Dorothy Holland and Naomi Quinn, 193-243. Cambridge: Cambridge University, 1987.

Konceptualna metafora je formirana na nizu korespondencija između izvorne domene i ciljne domene. Postoje dva tipa korespondencije: ontološka i epistemička. Prema Lakoffu i Kövecsesu⁶, ontološke korespondencije su korespondencije između entiteta u izvornoj domeni i odgovarajućih entiteta u ciljnoj domeni: "Correspondences between the entities in the source domain and the corresponding entities in the target domain" (Holland 1987:201). Epistemičke korespondencije su povezane sa informacijom o izvornoj domeni i ekvivalentnoj informaciji o ciljnoj domeni. U djelu Hollanda (1987:201) možemo naći šematski pregled kako su Lakoff i Kövecses izrazili korespondenciju između domene TEKUĆINA i domene LJUTNJA:

Izvor: TOPLINA TEKUĆINE UNUTAR SADRŽATELJA⁷ (HEAT OF FLUID IN CONTAINER)

Cilj: LJUTNJA

Ontološka korespondencija:

- Sadržatelj je tijelo.
- Toplina tekućine je ljutnja.
- Skala topline je skala ljutnje, s krajnjim tačkama nula i granica.
- Toplina sadržatelja je toplina tijela.
- Pritisak u sadržatelju je unutrašnji pritisak u tijelu.
- Agitacija tekućine i sadržatelja je fizička agitacija.
- Granica kapaciteta u okviru da izdrži pritisak uzrokovan toplinom je granica na skali ljutnje.
- Eksplozija je gubitak kontrole.
- Opasnost od eksplozije je opasnost od gubitka kontrole.
- Hladnoća u tekućini je nedostatak ljutnje.
- Smirenost tekućine je nedostatak agitacije.

⁶ Lakoff & Kövecses. "The cognitive model of anger in American English". In *Cultural models in language and thought*. Dorothy Holland and Naomi Quinn, 193-243. Cambridge: Cambridge University, 1987.

⁷ Termin *sadržatelj* preuzet je iz Kikovac, Duška. *Semantika predloga*. Beograd: Filozofski fakultet, 2006.

Epistemička korespodencija:

Izvor: Učinak intenzivne topline tekućine je toplina sadržatelja, unutrašnjeg pritiska i agitacije.

Cilj: Učinak intenzivne ljutnje je toplina tijela, unutrašnji pritisak i agitacija.

Izvor: Kad je tekućina zagrijana preko određene granice, pritisak se povećava do tačke kad sadržatelj eksplodira.

Cilj: Kada se bijes poveća preko određene granice, pritisak se povećava do tačke kada osoba gubi kontrolu.

Izvor: Eksplozija je štetna za sadržatelja i opasna za prolaznike.

Cilj: Gubitak kontrole je štetan za ljutu osobu i opasan za druge ljude.

Izvor: Ponekad je moguće kontrolirati iskazivanje zagrijane tekućine u destruktivne ili konstruktivne svrhe; to ima učinak snižavanja stepena topline i pritiska.

Cilj: Ponekad je moguće kontrolirati ispuštanje bijesa bilo za destruktivne ili konstruktivne svrhe; to ima učinak snižavanja stepena ljutnje i unutrašnjeg pritiska.

Sljedeći primjer daje objašnjenje za ono što je bilo u osobi da je izašlo van:

(2) *Iskalio* je svoj bijes. (He let out his anger.)

Ljutnja se može iskaliti sa kontrolom:

(3) Dao sam *oduška* svojoj ljutnji. (I gave vent to my anger.)

Do sada smo vidjeli da narodna teorija fizioloških reakcija daje osnovu za središnju metaforu. Također smo vidjeli da središnja metafora karakterizira detaljno podudaranje između izvorne domene i ciljne domene, koja se odnosi na ontologiju i znanje. Pregled koji je opisan od strane Lakoffa i Kövecsesa (1987) će se koristiti u analizi u trećem poglavlju.

Iz navedenih primjera (*Iskalio* je svoj bijes, Dao sam *oduška* svojoj ljutnji) možemo razumjeti zašto neko pod velikom ljutnjom nije uspio zadržati kontrolu, zašto neko ko je potisnuo svoju ljutnju nije imao priliku da je izbací iz svog sistema, i kako je neko uspio svoju ljutnju pretvoriti u nešto konstruktivno.

Prijeđimo sada na slučaj u kojem se opća metafora LJUTNJA JE TOPLINA primjenjuje: Ljutnja je vatra.

(4) Nakon diskusije, *tinjalo je* u njemu danima. (After the argument, Dave was smoldering for days.)

(5) Bio je *ispunjen* gnjevom. (He was consumed by his anger.) (Lakoff 1987:388).

Ova metafora ima fokus na uzroku ljutnje, intenzitetu i trajanju, opasnosti za druge i šteti za ljutu osobu. Korelacije u ontologiji, koje su definirali Lakoff i Kövecses prema Hollandu (1987:203) su:

Izvor: VATRA

CILJ: LJUTNJA

- Vatra je ljutnja.
- Stvar koja gori je ljuta osoba.
- Uzrok požara je uzrok ljutnje.
- Intenzitet požara je intenzitet ljutnje.
- Materijalna šteta na gorećoj stvari je duševno oštećenje ljute osobe.
- Kapacitet goreće stvari da služi svoju normalnu funkciju je kapacitet ljute osobe da se ponaša normalno.
- Objekat koji je uništen od vatre odgovara osobi čija je ljutnja na rubu granice.
- Opasnost od požara na stvarima u blizini je opasnost za druge ljude.⁸

2.1.5 Metafora strukture događaja⁹

Metafora strukture događaja je jedna od najčešćih konceptualnih metafora. Značenje iz izvorne domene prostora se prenosi na ciljnu domenu događaja.

U ovoj metafori, prema Kövecsesu, "different aspects of events, such as state, change, cause, action and purpose are comprehended via a small set of physical concepts: location, force and movement" (Kövecses 2005:43).

⁸ Lakoff & Kövecses. "The cognitive model of anger in American English". In *Cultural models in language and thought*. Dorothy Holland and Naomi Quinn, 193-243. Cambridge: Cambridge University, 1987.

⁹ Event Structure Metaphor.

Ono što čini ovu metaforu zanimljivom je da izgleda vrlo različita od metafore ljutnje, tako da na prvi pogled izgleda manje vjerovatno da će metafora strukture događaja biti utemeljena na fiziološkim iskustavima u odnosu na ljutnju.

Primjeri metafore strukture događaja:

STANJA SU LOKACIJE: They are *in love* "Oni su zaljubljeni" (doslovno: Oni su u ljubavi).

CILJEVI SU ODREDIŠTA: He finally *reached* his goals "On je napokon *postigao* svoj cilj" (doslovno: On je napokon *došao do* cilja) (Kövecses 2005).

Ovo su primjeri metaforičkog preslikavanja metafore strukture događaja.

Lakoff zaključuje da postoje dva glavna sistema metaforičkih struktura događaja: jedan od njih je lokalni sistem, gdje su promjene zamišljene kao "the motion of the thing changing to a new location from an old one" (Lakoff 1993:225), i drugi je sistem objekta, gdje je promjena zamišljena kao "the motion of an object to, or away from, the thing changing".

Naš fokus na promjene u svijetu je zasnovan na tri obilježja: događajima, sredstvima i objektima.

Korisno je objasniti o čemu se radi u ove tri oblasti. Ortony et al. daju sljedeće pojašnjenje o obilježjima koje susrećemo u metafori strukture događaja:

„Our conception of events is very straightforward events are simply people’s construal about things that happen, considered independently of any beliefs they may have about actual or possible causes. Objects are objects viewed *qua* objects. Agents are things considered in light of their actual or presumed instrumentality or agency in causing or contributing to events. Agents can be nonhuman animate beings, inanimate objects or abstractions, such as institutions, and even situations, provided they are construed as causally efficacious in the particular context” (Ortony et al. 1988:18).

2.1.5.1 Metafora strukture događaja i emocije

Kövecses rezimira ono što je Lakoff (1990) karakterizirao kao metaforu strukture događaja na engleskom jeziku: "Events in general, including changes of states, actions, activities, et cetera, are understood metaphorically in terms of physical movement, physical force, and physical space. The main aspects or components of events include states, change, cause,

purpose, means, difficulty, progress, and some others. It is these abstract concepts to which the notions of physical space, force, and motion apply, yielding conceptual metaphors that enable speakers to get a clearer understanding of them". Kövecses (2000:52)

Podmetafore metafore strukture događaja, prema Kövecsesu, uključuju:

STANJA SU LOKACIJE

PROMJENE SU POKRETI

UZROCI SU SNAGE

AKCIJA JE SAMOINICIRANO KRETANJE

CILJEVI SU ODREDIŠTA

SREDSTVA (PROMJENE STANJA/AKCIJE) SU STAZE (DO ODREDIŠTA)

TEŠKOĆE SU PREPREKE KRETANJU

OČEKIVANI NAPREDAK JE RASPORED PUTOVANJA

VANJSKI DOGAĐAJI SU VELIKI, POKRETNI OBJEKTI

DUGOROČNE, CILJNE AKTIVNOSTI SU PUTOVANJA

(Kövecses 2000:52).

Stanja su dio strukture metafora događaja jer se događaji često tiču osoba koje mijenjaju stanja iz jednog u drugo. Prema tome, „given the sub metaphor states are locations within the event structure metaphor, the native speakers of the English language will use sentences such as “I am *in* trouble” to talk about states, where the key word to show this metaphor is *in*, which has as its primary reference physical bounded regions in space, such as rooms, tubs, and so forth” (Kövecses 2000:52).

Događaji imaju uzročni aspekt, a ti uzroci su metaforičke snage u okviru strukture događaja. Ovo omogućuje govornicima engleskog jezika da koriste ekvivalente glagolima kao što su: *voziti (drive)*, *poslati (send)*, *gurati (push)*, *držati (keep)* i tako dalje, kad govore o uzrocima u rečenicama kao ”Circumstances *drove* him to commit suicide”, ”I *pushed* him *into* washing the dishes,” i ”What *kept* you *from* suing them” (Kövecses 2000:53).

Metafora strukture događaja nam ilustrira jednu od najčešćih konceptualnih metafora koje se mogu primijeniti na stanja, događaje, akcije i aktivnosti. Možemo kategorizirati osjećanja u stanja, događaje, akcije, i strasti. To je moguće, prema Kövecsesu (2000:60), jer "the folk theory of the emotions represented as a five-stage cognitive model has several aspects to it and these distinct aspects lend themselves to all of these sub categorizations".

2.1.6 Konvencionalne metafore i nove metafore

Kako metafore stvaraju realnost i oblikuju našu percepciju i shvatanje svijeta? Pogledajmo razlike i sličnosti između neživih i živih metafora. Kažemo da je metafora mrtva kada postane toliko inkorporirana u svakodnevni jezik da je više ne vidimo kao metaforu.

Lakoff i Johnson (2003) smatraju da se naše razumijevanje doslovnog jezika i konvencionalnih metafora bazira na istim principima. Da bi rečenica bila istinita, moramo istražiti korespondenciju između onoga što rečenica izražava i naše percepcije situacije. Razlika je u tome što dok mi razumijemo doslovni izraz iz njegove inherentnosti, metaforički izraz razumijemo interpretiranjem jednog iskustva na temelju drugog.

Šta se dešava sa našim razumijevanjem kada se susretnemo sa novim metaforama? U interpretaciji novih metafora može biti zahtjevno vidjeti istinu ili podudaranje između našeg razumijevanja izraza i situacije. Ovo je zato što se suočavamo sa novim slikama ili nepoznatim iskustvima. Ali, još uvijek je moguće da se desi novo razumijevanje. Onda možemo nastojati vidjeti kako bi metafora mogla biti istinita, što nas vodi do novih načina gledanja na život ili posebne situacije. U ovom procesu, iskustvo istine može biti individualno, za neke metafora može biti istinita, a za neke ne. Kroz metafore možemo gledati na život novim očima (Lakoff i Johnson 2003:165). Metafora, dakle, može stvoriti nova značenja i time definirati novu stvarnost (Lakoff i Johnson 2003:200).

2.1.7 Idiomi i kognitivni mehanizmi

Postoje književni izrazi za emocije (na primjer *biti ljutit*) i preneseni izrazi za emocije: idiomi, konceptualne metafore, metonimije itd.

Metafora doprinosi razumijevanju mnogih idioma, zato što su kognitivni mehanizmi uključeni u nastanak idioma.

Čak i ako su nam poznate sve riječi, značenje idioma se mora naučiti.

Metafore, za razliku od njih, kreiraju slike u mislima čitaoca. Ako su nam poznate sve riječi koje čine metaforu, imamo dobre mogućnosti da stvorimo pravu sliku.

Idiomi su lingvistički izrazi čije značenje se ne može pretpostaviti iz značenja njegovih komponenata. Oni spadaju u najteže teme kod savladavanja stranog jezika. Postoje mnoge definicije idioma, a mi ćemo dati jednu od njih:

”Idiom is a group of words whose meaning is different from the meaning of the individual words” (Oxford rječnik 2000).

Popis idioma će se predstaviti u dijelu o rezultatima i diskusiji u 3. poglavlju.

2.1.8 Preslikavanje

Metaforičko razmišljanje je u domeni preslikavanja. Ono, u spoznajnom smislu, znači razumijeti iskustvo na temelju drugog. Može se promatrati kao vrsta mentalnog dopisivanja, koje se također naziva analogno razmišljanje. U ovom slučaju, izvorna domena se koristi za razgovor o oblasti iskustva iz kojih posuđujemo elemente, na primjer *ljubav* i *život*, kako bismo razumjeli sasvim drugačiji domen iskustva, na primjer *putovanje*. Ilustrujmo to sljedećim primjerima:

(6) Život je putovanje (Life is a journey).

(7) Ljubav je putovanje (Love is a journey).

Oba primjera su kognitivne metafore ili primjeri strukturiranih misli koje su integrirane u ljudsku spoznaju. Ovaj način razmišljanja o životu i ljubavi kao putovanju sa dolaskom (rođenje, brak), i odlaskom (smrt, razvod), i sa različitim događajima kao obilaznicama, je općepoznat način da se zamisli život i ljubav.

Postoje osnovne i bitne konceptualne podudarnosti, ili preslikavanja, između izvorne i ciljne domene. Na primjer:

Konceptualna metafora LJUBAV JE PUTOVANJE

U ovom slučaju, ljubav se povezuje sa putnikom, a ljubavna veza s vozilom:

Putnici-> ljubavnici

Vozilo-> ljubavna veza

Odredište-> svrha ljubavne veze

Pređena udaljenost-> napredak u ljubavnoj vezi

Prepreke na putu-> poteškoće u ljubavnoj vezi

Preslikavanje je sistematski skup podudarnosti koji postoji između konstitutivnih elemenata izvorne i ciljne domene, kao na primjer:

Vatra → Strast

Vatra → Strast za putovanja

Objekat koji gori → Zainteresovana osoba

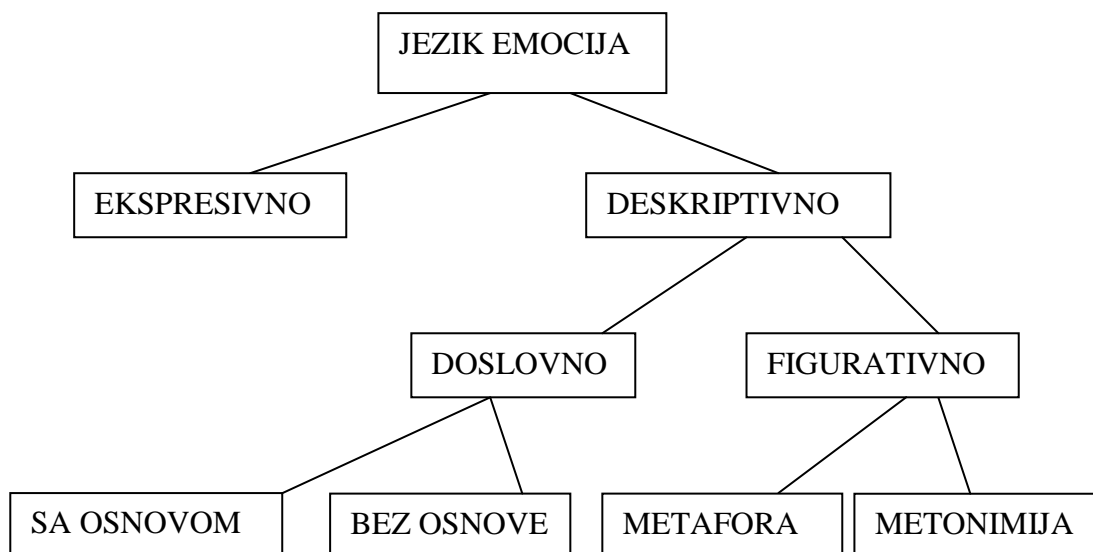
Metafora *Ljubav je putovanje* je osnovna metafora u mnogim kulturama, kao što su i mnoge druge jezičke metafore. Prisjetimo se kako mi u raspravama *branim* svoje vlastite tvrdnje ili *napadam* druge argumentima. U tom metaforičkom procesu jedan sličan aspekt je naglašen, dok su drugi aspekti skriveni tokom raspravljanja, kao na primjer perspektiva saradnje (Lakoff 2003:13) ili oblast rasprave (kao u primjeru *rasprava je putovanje*) (Lakoff 2003:86).

Bez sposobnosti metaforičkog razmišljanja, mi ne bismo bili u stanju da razumijemo ni da raspravljamo o apstraktnim elementima. Glavna svrha metafora je, dakle, da nam pomogne da razumijemo, tako da možemo dobiti kontrolu nad okolnostima koje bi inače bile teške za konkretizovati.

2.1.9 Metafore i emocije

Kövecses (2000:6) predstavlja tri vrste jezika emocija na slici 1. Figurativni izrazi se smatraju potpuno neinteresantni i nevažni većini istraživača, te oni imaju tendenciju da ih posmatraju kao ljepše načine da se kažu neke stvari koje bi se mogle izraziti na jednostavnije načine (Kövecses 2000:5).

Figurativni izrazi su jednako važni kao doslovni izrazi, iako nisu dobili dovoljno pažnje u prošlosti.

Slika 1: Vrste jezika emocija prema Kövecses (2000)

2.1.10 Emocije u domeni vatre na engleskom jeziku

U ovom poglavlju želimo istražiti i sumirati istraživanje koje je rađeno na pojmu metaforičkih aspekata osjećaja na engleskom jeziku u posljednjih trideset godina.

Isto kao i mislima ili idejama, mi pridajemo emocijama fizičku prisutnost i karakter, *imamo* ili *nemamo* osjećaja, *ispunjeni* smo ponosom, bijesom: "We have feelings, or are filled with emotion, love, pride, rage, we react to things with astonishment, anger, enthusiasm, and we fall in love" (Knowles 2006:38).

Ako doživljavamo nešto emocionalno, konceptualiziramo to kao da doživljavamo nešto na fizičkom planu, na primjer: "vijesti su nas *pogodile*". Lakoff i Johnson ovo nazivaju EMOCIONALNI UČINAK JE FIZIČKI KONTAKT (Lakoff i Johnson 2003:50).

Individualni osjećaji su također metaforički konceptualizirani. Na primjer, privrženost i ljubav su konceptualizirane u smislu topline i vatre, a odnosi općenito u smislu fizičke bliskosti i veze. Postoje mnogi izrazi, konvencionalne metafore, koje dokazuju ovu tvrdnju na engleskom jeziku. Sljedeći primjeri se mogu naći u Lakoffovom djelu (1987:388):

srdačna dobrodošlica (a warm welcome)
biti zagrijan (be on heat)
razbuktati nečiju strast (inflame someone's passions).

Ljutnja je, također, konceptualizirana pod uslovima topline, uključujući znakove crvenila i zagrijane tekućine ili pare u sadržatelju:

vruća diskusija (a heated argument)
razbuktati se (flare up)
smračiti se pred očima (see red)
eksplodirati (explode)
uzavrela je nekom krv (make someone's blood boil).

Metafore nam također nude načine kako objasniti, opisati i procijeniti; metafore nam pomažu razumjeti i komunicirati o apstraktnim pojmovima:

(8) Vaša neiskrena isprika je samo *dolila ulje na vatru*. (Your insincere apology just added fuel to the fire.)

(9) To je *potpalilo vatru* u meni. (That kindled my fire.)

Metafora LJUTNJA JE VATRA pokazuje uzrok ljutnje (potpaliti), intenzitet i trajanje (gorjeti lagano), opasnost za druge. Podudarnosti su kako slijedi:

Izvor: VATRA Cilj: LJUTNJA

- Vatra je ljutnja.
- Uzrok vatre je uzrok ljute osobe.
- Intenzitet vatre je intenzitet ljutnje.

Podudarnosti u znanju prema Lakoffu i Kövecsesu (prema Hollandu 1987:203) su:

Izvor: Stvari mogu gorjeti niskim intenzitetom dugo vremena i onda se rasplamsati.

Cilj: Ljudi mogu biti malo ljuti dugo vremena i onda odjednom postati vrlo ljuti.

Izvor: Vatre su opasne za stvari u blizini.

Cilj: Ljuti ljudi su opasni za druge ljude.

Izvor: Stvari koje vatra uništi ne mogu služiti svojoj normalnoj funkciji.

Cilj: Na granici skale za ljutnju, ljudi ne mogu funkcionisati normalno.

Agresivno ponašanje se poredi sa opasnom životinjom:

(10) On ima *divlji* temperament.

Primjer koji se odnosi na metafore VATRA JE OPASNA ŽIVOTINJA je:

(11) *Bljuvao* je vatru. (He was breathing fire).

Ovdje se govori o zmaju, opasnoj životinji koja može sve uništiti vatrom.

Agresivno verbalno ponašanje je uobičajeni oblik ljutitog ponašanja, kao režanje itd.

Na temelju metafora, možemo shvatiti zašto neko ko *gori polako* nije još eksplodirao, i zašto se kod nekoga *ljutnja skupila* ali nije eksplodirala, kao i zašto *dodavanje ulja na vatru* može biti uzrok da osoba sa kojom razgovaramo eksplodira (Lakoff 1987).

2.1.11 Metafore emocija

Lakoff i Johnson (1980) tvrde da su mnoge metafore koje se koriste svakodnevno, konceptualne po prirodi i da mogu zapravo stvarati socijalne, kulturne, psihološke stvarnosti za nas.

Kognitivna lingvistika polazi od hipoteze da se značenje temelji na kolektivnom ljudskom iskustvu povezanom sa tjelesnom egzistencijom. Ljudska tijela i orijentacija tijela u svijetu nam pružaju temelj za razumijevanje koncepata, kakvi su UNUTRA naspram VAN, GORE naspram DOLE itd.

Kulturno pamćenje i simbolika riječi *vatra* se odražavaju u korištenju jezika. Metafore koje su povezane sa leksemom *vatra* se često mogu naći u svakodnevnim izrazima.

Najraniji radovi kognitivne lingvistike povezani su sa revolucionarim istraživanjem psihologa o prirodi ljudske kategorizacije (Rosch 1973). Kognitivna istraživanja (npr., Gibbs 1990, 1994; Kövecses & Szabó 1996; Lakoff 1987) pokazala su da su značenja metafora i idioma puno više motivirana nego što su smatrali tradicionalni pristupi.

Na primjer, *Kylie će sigurno puknuti kada vidi ovaj nered* usmjerava našu pozornost na metaforu LJUTNJA JE TOPLINA TEKUĆINE UNUTAR SADRŽATELJA, identificiranu od strane Lakoffa (1987: 386) i Kövecsesa (1990:53).

2.1.12 Kulturalni identitet i emocije

Veze između kulturalnog identiteta i emocija koje se identificiraju pomoću određenih riječi su odavno poznate.

Pretpostavljamo da engleska riječ *anger* (*ljutnja*), koja se često izražava pomoću riječi *vatra*, označava gotovo isto iskustvo ili koncepte kao i njeni pretpostavljeni ekvivalenti u B/H/S jeziku ili u drugim kulturalnim kontekstima.

Ne možemo reći da je bilo koje društvo toliko konzistentno pa da ima samo jedno, jedinstveno razumijevanje ili ideologiju *ljutnje* da ga dijele svi članovi ili da ga implicira svaka upotreba odgovarajuće riječi. Ali, kao što Wierzbicka i Harkins (2001:5) tvrde: "What we do assume is that a careful examination of linguistic data can provide clues to what people mean when they use such words or expressions".

Detaljnim posmatranjem kako se riječi koriste, možemo primjetiti i sličnosti i razlike u upotrebi B/H/S riječi *ljutnja* i njene sličnosti ili bliske sličnosti u drugim jezicima.

Ova emocija je interesantna jer se *ljutnja* često smatra osnovnom emocijom u ljudskoj psihologiji zajedno sa malom grupom drugih emocija kao što su *strah*, *iznenađenje*, *tuga*, *radost*, *gađenje* (Wierzbicka i Harkins 2001).

Wierzbicka (1995) sugerira da postoji 16 vrsta univerzalnih primitiva, uključujući i "mentalne predikate", "radnju, događaj, pokret", "postojanje, život", "evaluator", i "intenzifikator, augmentator". Prema Wierzbickoj, postoji određena korespondencija između ovih vrsta univerzalnih semantičkih primitiva i aspekata emotivnih koncepata: postojanja, intenziteta, pasivnosti, kontrole, evaluatora, težine, želje i zla.

Wierzbickini mentalni predikati uzimaju u obzir "željeti" i "osjetiti". "Željati" se može vidjeti kao korespondent "želji", dok "osjetiti" pripada kategoriji "emocija". Prema Wierzbickinim kategorijama semantičkih primitiva u aspektima emocije koji su fokusirani na metafore

emocija, sedam kategorija semantičkih primitiva (mentalni predikati: radnja, događaj, pokret, postojanje, život, evaluatori i intenzifikatori) imaju odgovarajuće duplikate u aspektima koncepata emocija koji su ranije identificirani (Kövecses 2000:47).

Važnost ovoga je da aspekti emotivnih koncepata otkrivenih na bazi konceptualnih metafora koje se koriste u engleskom jeziku nisu ograničeni na konceptualni sistem govornika engleskog jezika. Umjesto toga, čini se kao da aspekti emotivnih koncepata mogu imati univerzalnu primjenu. Metafore tako imaju korijen u našem iskustvu. Naše iskustvo se sastoji od kulturalnog i univerzalnog znanja koje formira osnovu za kulturalne i univerzalne metafore.

Osnovne vrijednosti kulture su koherentne sa strukturom metafora u kulturalnim i najfundamentalnijim konceptima i iskustvima. Razmislimo, naprimjer, o metafori *Vrijeme je novac*. Ona je koherentna sa većinom zapadnjačkih kultura, ali ne i sa afričkom plemenskom kulturom gdje ljudi žive slijedeći potpuno druge vrijednosti i principe i gdje je, možda, najvažnija stvar preživjeti.

Većina metafora je univerzalna, poput naprimjer, metafore orijentacije. Ali, neke metafore, s druge strane, određene su kulturom. One su ukorijenjene u ljudsko iskustvo gdje se odnose na njihova tijela i okruženje. Može se prepostaviti da se mnoge od ovih metafora razumiju i koriste u mnogim kulturama, naprimjer, *awareness is up – biti svjestan je gore, unconscious is down - nesvjesno je dole*, kao u primjerima *wake up – ustati* i *fall asleep – zaspati*.

2.1.13 Pojmovi emocija

Kod opisivanja emocija treba uključiti i socijalne i kognitivne elemente osim očitih afektivnih elemenata. Lingvističko predstavljanje ljudskog emocionalnog života je jedan od najvažnijih dijelova jezičke slike o svijetu.

Iako su ljutnja i ljubav univerzalni ljudski osjećaji, oni nemaju identične ekvivalente na svim jezicima.

Wierzbicka i Harkins (2001) daju neke hipoteze istraživanja koje se odnose na emocionalne univerzalije:

- a. Svi jezici imaju riječ za OSJEĆATI.
- b. Na svim jezicima, osjećaji se mogu opisati kao "dobri" ili "loši".
- c. Svi jezici imaju "emotivne" interakcije.

- d. Svi jezici imaju neke "pojmove za emocije".
- e. Svi jezici imaju riječi koje se preklapaju u značenju sa engleskim riječima "ljut", "uplašen" i "postidjen".
- g. Na svim jezicima, ljudi mogu opisati osjećanja temeljena na spoznaji (interakcije) putem tjelesnih simptoma.
- h. U svim jezicima, emocije temeljene na spoznaji se mogu opisati putem tjelesnih senzacija (Wierzbicka i Harkins 2001: 35).

U svim kulturama, ljudi koriste jezik da bi razlikovali različite vrste emocija. Svi jezici posjeduju riječ za pojam "osjećati", tako da možemo pretpostaviti da je ovaj koncept dio univerzalnog modela svake osobe.

2.1.14 Emocije u multi-lingvističkoj perspektivi

Lakoff i Kövecses (1987) opisuju konceptualizaciju ljutnje u današnjem engleskom jeziku kroz središnju konceptualnu metaforu, naime, LJUTNJA JE TOPLINA. Ova metafora se sastoji od dvije podmetafore: LJUTNJA JE VATRA i LJUTNJA JE TOPLINA TEKUĆINE UNUTAR SADRŽATELJA. Osim posmatranja metafore ljutnje u smislu topline, postoji i metonimija koja se odnosi na povećanu tjelesnu toplinu, kao to *get hot under the collar*. Takva upotreba metonimije odražava fiziološke procese koji se događaju kada su ljudi ljuti i koji motiviraju korištenje metafore LJUTNJA JE TOPLINA.

Lakoff i Kövecses pretpostavljaju da su neke metafore i metonimi univerzalni, jer je ljudska fiziologija univerzalna: "As human physiology is supposed to be universal, Lakoff and Kövecses expected to find the same metonyms and metaphors in several unrelated languages" (Delbecque et al. 2005: 195).

Kövecses (1995a, 1995b, 2000) daje podatke za engleski, mađarski, japanski, kineski, Zulu, Wolof i Chickasaw. Tablica 1 pokazuje primjer upotrebe metonimije i metafore topline u tim jezicima. Ako nema raspoloživih podataka, kvadrat je ostavljen prazan, dok je jasna odsutnost određenih elementa označena crticom. Kineski jezik gotovo ne koristi metonimiju koja se odnosi na tjelesnu toplinu. *Crven u licu* 'peppery hot face' je izuzetno rijedak primjer. U Zulu jeziku, metafore nisu dovoljno razvijene.

LJUTNJA JE TOPLINA TEKUĆINE UNUTAR SADRŽATELJA je metafora koja se može pronaći u sljedećim jezicima: engleskom, mađarskom, japanskom i Zulu. Ova metafora je

motivirana univerzalnom upotrebom metonimije koja se odnosi na tjelesnu toplinu, a očituje se u univerzalnoj ljudskoj psihologiji. Prema Kövecsesu, ovaj element je ključni, jer teorija jedino može biti tačna ako se može dokazati da metonimije i metafore odražavaju fiziološku stvarnost. On pronalazi dokaze kod Ekmana, Levensona i Friesena (1983), pa su ovi rezultati multi-kulturni. U psiho-fiziološkim testovima, oni su mjerili povećanu tjelesnu temperaturu kod nastanka ljutnje. Levenson, Ekman i Friesen (1992) nailazili su na iste pojave u psiho-fiziološkim testovima sa Minangkabau ispitanicima u Zapadnoj Sumatri.

	tjelesna toplina	LJUTNJA JE VATRA	LJUTNJA JE TOPLINA TEKUĆINE U SADRŽTELJU
engleski jezik	postati iznimno vruće	potpaliti vatru	uzavrela je komu krv
mađarski	vručina u glavi		krv kuha
japanski	prsa postaju vruća	bijes gori	bijes izjeda tijelo
kineski	crven u licu	zapaliti se	--
Wolof	zagrijati se	biti crven kao plamen	Kuhati
Chickasaw	zagrijati se		--
Zulu	zagrijati se	goriti u plamenu	krv kuha

Tablica 1. Multi-lingvistički podaci, prema Kövecses (2000), Yu (1995) i Taylor i Mbense (1995)

Neki multi-lingvistički studiji se slažu da su metafore emocija bazirane na našim fizičkim osjetima. Yu (1995) je posmatrao metafore koje se koriste za ljutnju u kineskom jeziku i otkrio da su elementi metafore *topline* i *pritisaka* isti kao i na engleskom jeziku. Otkrio je

jednu razliku, a to je da se *plin* koristi umjesto *tekućine* za karakterizaciju ljutnje u kineskim metaforama.

Ljudske emocije su uveliko konceptualizirane i izražavaju se putem metafora koje su utemeljene u utjelovljenom iskustvu. Razmotrimo neke od načina na koje ljudi govore o ljutnji (Yu 1998:51):

(12) *Tinjala* je vatra u njoj. ‘She was doing a slow burn’.

(13) On je bio *goruća vatra*. ‘He was breathing fire’.

(14) Vaša neiskrena isprika je *dolila* ulje na vatru. ‘Your insincere apology just added fuel to the fire’.

Ovi izrazi odražavaju univerzalnu konceptualnu metaforu u kojoj je apstraktni koncept ljutnje konceptualiziran kao toplina, kako unutar ljudskog tijela, tako i izvan njega. Specifičnija verzija ove opće metafore je konvencionalna metafora LJUTNJA JE VRUĆA TEKUĆINA UNUTAR SADRŽATELJA, koja daje verbalne izraze kao što su sljedeći (Yu, 1998: 51):

(15) Učinila si da mi uzavre krv. ‘You make my blood boil’.

(16) Smiriti se. ‘Simmer down’.

(17) Dostigao sam tačku ključanja. ‘I had reached the boiling point’.

(18) Pusti me da ludim. ‘Let me stew’.

(19) Poludio je. ‘He flipped his lid’.

Naše razumijevanje ljutnje (ciljna domena) kao zagrijane tekućine unutar sadržatelja (izvorna domena) dovodi do niza zanimljivih saznanja. Na primjer, kao što Fussell piše, kada se intenzitet ljutnje poveća, tekućina počinje da raste (npr. Kuljao je njegov suzdržani bijes), tako da intenzivna toplina proizvodi paru koja stvara pritisak unutar sadržatelja (npr. Bill se znojio pod ovratnikom); intenzivna ljutnja stvara pritisak unutar sadržatelja (npr. Iz njega je izbijala ljutnja). Konačno, kada pritisak postane previsok, dolazi do eksplozije (npr. Ona se istresla na mene) (Fussell 2002:119). Ovi metaforički elementi su rezultat konceptualnog preslikavanja ljutnje u zagrijanu tekućinu unutar jednog sadržatelja. Postoji čvrsta veza između specifičnih načina na koji ljudi misle metaforički o emocijama i jezika koji oni koriste da izraze te emocije.

Pri ispitivanju univerzalnosti konceptualizacije LJUTNJA JE TOPLINA, dobiveni rezultati u multi-lingvističkom istraživanju se razlikuju od onih pronađenih u dijakronijskoj analizi korpusa. Dok dokazi iz istraživanja nisu nužno uvjerljivi, dijakronijska analiza pokazuje

konceptualizaciju kao kulturalni proizvod.

Korpusni materijal pokazuje da je upotreba metonimije topline jednostavna, te da se odnosi na gorenje više nego na tjelesnu toplinu u cjelini. Kao takva, metonimija je usko povezana sa metaforom LJUTNJA JE VATRA, što je osnovna konceptualizacija.

U dijakronijskom i multi-lingvističkom polju gdje takozvane utjelovljene konceptualizacije dokazuju u velikoj mjeri da su izložene kulturalnim uticajima, metafora LJUTNJA JE VATRA je najraširenija i stalna konceptualizacija. Kao i za ostatak konceptualnog polja ljutnje, međutim, motivacija izgleda više kulturalna: poznavanje procesa rasvjete i kontrole vatre. No, za razliku od fizioloških modela, ovaj kulturalni element je univerzalan.

2.2 Metoda

2.2.1 Korpusna lingvistika

Djelo Lakoffa i Johnsona (1980) ima značajne posljedice za opis jezika, jer nas vodi kroz sistematična objašnjenja nekih naizgled slučajnih obilježja značenja riječi i semantičkih odnosa.

Poteškoća kod korpusnog istraživanja je mnoštvo podataka koji bi mogli biti ispitani.

Razlog zašto korpusna analiza može poboljšati druge izvore jezičnih primjera jeste da ona pruža nove perspektive za jezička objašnjenja i primjere upotrebe jezika koji nisu konstruirani i umjetni.

Korpusno istraživanje je korisno jer istraživač ima uvid u stvarni jezik, on ili ona provjerava podatke koje korpus pruža. Interpretacija i intuicija i rad na prikupljanju podataka moraju ići zajedno:

”Recent corpus users have accepted that corpora, in supplying first-hand textual data, cannot be meaningfully analyzed without the intuition and interpretative skills of the analyst, using knowledge of the language (*qua* native speaker or proficient non-native speaker) and knowledge about the language (*qua* linguist). In other words, corpus use is seen as a question of corpus *plus* intuition, rather than of corpus *or* intuition” (Leech 1991:74).

Korpusno istraživanje se razlikuje od tradicionalne lingvistike u svom inzistiranju na sistematičnom proučavanju autentičnih primjera jezika u upotrebi.

U lingvistici, korpus ili tekstualni korpus je veliki i strukturirani skup tekstova koji se u novije vrijeme uglavnom elektronski spremaju i obrađuju. Oni se koriste za statističke analize i hipoteze ispitivanja, provjere promjena u jeziku ili provjere važećih jezičkih pravila u specifičnom okruženju.

Korpus je zbirka tekstova sadržana u strojno čitljivom obliku (Deignan 2005:5).

Tokom proteklih petnaest godina, korpusne metode su se dokazale kao glavna empirijska paradigma u lingvistici.

Područje istraživanja metafora i metonimije, koje je dobilo veliki poticaj od nastanka teorije konceptualnog preslikavanja (Lakoff i Johnson, 1980, usp. i Lakoff 1987, Johnson 1987, Lakoff i Turner 1989, Lakoff 1993), zaostaje nešto u odnosu na taj trend, ali u zadnje vrijeme, jedan broj istraživača je počeo pružati metodološke temelje i stavljati snažan naglasak na autentične podatke i empirijsku provjeru mnogih fascinantnih teoretskih tvrdnji (Stefanowitsch 2006:1).

Zahvaljujući korpusnoj metodi, možemo lako saznati zanimljivosti o konceptualnom mapiranju koje nisu bile poznate ranije, te se nisu mogle vidjeti iz tradicionalnih metoda. U posljednjih dvadeset i pet godina, istraživanje metafora je u srži programa istraživanja sada poznatog kao *kognitivna lingvistika*, razvoj kojeg je počeo sa objavljivanjem rada Lakoffa i Johnsona 1980, na engleskom jeziku (2006:63 Stefanowitsch).

Stefanowitsch (2006) se slaže s korištenjem korpusne metode: „The basic idea of this method is to choose a lexical item referring to the target domain under investigation and extract its occurrences in the corpus” (Stefanowitsch 2006:64).

Podudarnost ili KWIC (ključna riječ u kontekstu) je popis nepovezanih redaka teksta. Sljedeća je podudarnost u slučajnoj potrazi za riječi *vatra* (*fire*) preuzet iz hrvatskog korpusa “Hrvatska jezična riznica” (KHJ)¹⁰:

1. Nemcic_Putositnice ent protiva dvojici, **vatra** najme s vodom i zrakom borit se stane. -
2. Nemcic_Putositnice nju izpeći nakane. - **Vatra** je već gorěla, golema vatra! sve je bilo
3. Nemcic_Putositnice već gorěla, golema **vatra**! sve je bilo pripravno..

¹⁰ Kratica KHJ stoji za Korpus hrvatskoga jezika

tužni kapetane!

4. Nemic_Putositnice sěvala je mladjana **vatra**; dèrktajući njezin glas imo je nalik něk

5. Nemic_Putositnice ke nezgode? Ljuvezna **vatra** valjada im ne manjka; - jerbo tko plam lj

6. Nemic_Putositnice Teodorika. - Vrěme i **vatra** osakati veoma ovu sgradu već prie 400 godi

7. Nemic_Putositnice ona ista očarajuća **vatra** plamti, koja i u pogledu Kalipse, vërne lj

8. Bogovic_M_Gubec digli. KEGLEVIĆ. Nebi l' **vatra** pod pepelom bila,Što ju vëtar, kad odkuda

9. Kraljevic_Pozezki zapališe mladež, kao **vatra** ulje, osobito učiniše velik utisak u pož

10. Kraljevic_Pozezki čemo, mladež je kao **vatra**. - Ja ću Ljubicu - odgovori gospoja

11. Kraljevic_Pozezki azite; znate gdje su **vatra** i slama blizu, tu se lasno može kakva nesr

12. Kraljevic_Pozezki ese, gromovi pucaju, **vatra** sieva, taneta padaju, sablje sieku, vi mora

13. Kraljevic_Pozezki zabave, da se dobro **vatra** ugasi; izvolite gospodine spajio dojtj gled

14. Kraljevic_Pozezki gledat, gdje će se **vatra** preskakivati? - To ne može drugačie bit

15. Kraljevic_Pozezki, mislio sam, da je **vatra**; nu približivši se i na okno u sobu pogle

16. Senoa_Cuvajse amsaše sred spilje velika **vatra**, sterući svoje rumeno svjetlo po bijelim v

17. AKovacic_Fiskal Od svakoga pera uzbukti **vatra** kao da si prilio ulje.- Neka im jače sviije

18. AKovacic_Fiskal, ugovor će progutati **vatra**. Tu više nema posla među nikiim, osim međ

19. Senoa_Izabrane... crveni kao rak;žarka **vatra** baš u sriediU polnočni liže zrak,Od dva

20. Senoa_Izabrane... Tadar šutnu turska **vatra**, popeo se glasnik k zidu:„Koliko vas ima,

21. Senoa_Izabrane... , vojske malo, naša **vatra** hranu spali:Skupite sad, kauri, pamet, jedn

22. Kumicic_Svatovi kroz čeljusti:- Kao **vatra**!- To je preklanjska, Frane! Bolje vam nema

23. SenoaA_Pripovi... u očima munu čudna **vatra**, »dozvat ću majku u pomoć.« »Majku? Ha

2.2.3 Korištenje korpusa i samoposmatranje

Korpusni materijal je po Chafeu (1992:84) okarakterisan kao prirodno ponašanje podataka. Njegova prirodnost je vjerovatno njegova najveća prednost. To, međutim, ovisi u znatnoj mjeri od veličine korpusa i uključenih tekstova. Još jedna važna prednost korpusnog materijala je da je uveliko poboljšana provjerljivost rezultata, a metoda je brza i precizna.

Postoji nekoliko problema kod korištenja korpusa. Kao prvo, ova metoda je dostupna samo izvornim govornicima jezika koji se istražuje, budući da se temelji na intuitivnim sudovima. Drugi problem je nedostatak prirodnosti. Chafe navodi ovu metodu kao umjetnu (1992:84). Nedostatak prirodnosti čini zaključke koji su nastali na temelju introspektivnih podataka osobito neprikladnim za spontani govor. Kvantitativni postupak zahtijeva korpus koji je dovoljno velik da se konstrukcije koje se traže pojave dovoljan broj puta.

Čak i takva, upotreba korpusa u ovom istraživanju riječi *vatra* i drugih primjera bila je vrlo korisna. Omogućila je brzo i sveobuhvatno pretraživanje primjera. Korišteni su sljedeći korpusi bosanskih i hrvatskih tekstova: “Oslo – Korpus bosanskih tekstova” i “Hrvatska jezična riznica”. Cilj je bio usporediti ta dva korpusa kako bi se mogla napraviti slika emocija u domeni vatre i vidjeti postoje li neke razlike.

U “Hrvatskoj jezičnoj riznici” se nalazi 669 citata jednine riječi *vatra*, ali samo 63 citata su metaforična.

U “Oslo – Zbirka bosanskih tekstova” pronađeno je samo 60 primjera, dok je 11 metaforičnih. “Hrvatska jezična riznica” nudi znatno više primjera nego “Oslo – Zbirka bosanskih tekstova”.

2.2.4 Rječnici

Analiza polazi od B/H/S korpusa i rječnika. Zahvaljujući njima možemo usporediti i skupiti različite definicije, stvarajući slike različitih izraza.

Kad potražimo riječ *vatra* u rječnicima, oni sugeriraju sinonime ili riječi sa sličnim značenjem, kao što su: *plamen*, *žar*, *vatrenost*, *entuzijazam*, *toplota*. Zajedničko im je da imaju zajedničke semantičke komponente.

Analiza će biti prikazana u sljedećem poglavlju.

3. Rezultati i diskusija

Ovo poglavlje predstavlja rezultate istraživanja navedenih korpusa i rječnika. Teorija o metaforama, koja je predstavljena u prethodnom poglavlju, služiti će kao podloga za analizu. Treba imati na umu da su rezultati analize vezani za konkretne korpusne.

Da bismo mogli analizirati metafore i raspravljati dublje o njima, moramo prepoznati tri važna aspekta. U tradicionalnom pristupu metafori, uključujući književnu metaforu, ta tri aspekta se nazivaju *prijenosnik* 'vehicle', *tema* 'topic' i *temelj* 'ground'.

Možemo uzeti englesku riječ 'invade' kao primjer:

"Context ... the white blood cells which help to fight off invading micro organisms
metaphor/vehicle invading
meaning/topic developing in ways and places that cause ill health
connection/grounds idea of intrusion into places in harmful, dangerous, and unwanted ways"
(Knowles 2006: 9).

U nastavku teksta bavit ćemo se i idiomima koji imaju riječ *vatra* kao jednu od svojih sastavnica, i time kako metafora doprinosi razumijevanju mnogih idioma. Mehanizmi važni kod idioma su metafora, metonimija i iskustvo. Motiviranost mnogih idioma povezana je s konceptualnim metaforama koje su im u temelju.

U metaforama, kao i u idiomima, može se realizirati pozitivan i negativan kontekst pojma *vatre*. S jedne strane *vatra* stvara i oživljuje, a s druge uništava. U B/H/S izrazu *proći kroz vatru*, pojam *vatra* stoji za izuzetne poteškoće i opasnosti, kao i u izrazu *skočiti za nekoga u vatru*. Taj idiom se temelji na konceptualnoj metafori RIZIK JE OPASNOST OD VATRE. Kao primjer u kojem je leksem *vatra* izražen u pozitivnom kontekstu, možemo navesti sljedeći primjer iz korpusa koji se temelji na metafori LJUBAV JE VATRA:

(1) One Filine riječi, dojavljene joj po ocu, pustile su u njenu dušu svijetlu zraku, koje je žarka toplota rasplamsala iskru, što je dugo u njoj tinjala; *vatra* planula, a ljubav, vruća ljubav zaposjela prirodno svoje sjedište, srce nevine djevice. (KHJ)

(2) Znao je da ga ne ljubi, ali je opet bio uvjeren da nisu još sve niti popucale, jer ona *vatra* koja je nekad planula sada je svedena jačom silom u električne žice koje nijesu opasne... (OCB)¹¹

U nastavku teksta analizirat ćemo leksemu *vatra* i zajedničke semantičke komponente koje ona ima s drugim jedinicama, imenicama kao što su: *plamen, žar, vatrenost, požar, ljutnja, iskra*; glagolima: *gorjeti, izgarati, planuti, ugasiti se, zagrijati se, buknuti, rasplamsati se, ključati*; i pridjevima: *vatren, vruć, zapaljiv*. Glavni fokus je na leksemi *vatra* i idiomima koji je sadrže.

Prije nego što pređemo na samu analizu, pogledajmo kako se emocije dijele i kakav je njihov odnos.

3.1 Kategorije emocija

Postoje primarne i sekundarne emocije. Primarne emocije su *bijes, tuga, strah, radost i ljubav*. Sekundarne emocije uključuju *dosađivanje, ljubomoru, neugodu i strah* (Andrilović i Čudina 1994).

Temeljnost može biti dvosmislena. Prvi smisao leži u činjenici da ove riječi zauzimaju srednju razinu u vertikalnoj hijerarhiji koncepata. *Bijes* je osnovna razina kategorije emocija. Prema Andriloviću i Čudini (1994), klasifikacija emocija izgleda ovako:

- primarne emocije (strah, ljutnja, radost, tuga)
- osjetne (bol, odvratnost, obuhvaćaju raspon emocija od kategorije "zadovoljstvo" do "nezadovoljstvo")
- intelektualne (znatiželja, čuđenje, divljenje, estetski osjećaji)
- emocije prema sebi (sram, ponos, krivica, kajanje, zbunjenost)
- emocije prema drugima (ljubav, mržnja, zavist, poštovanje, simpatija, prijezir)

¹¹ Kratica OCB stoji za Korpus bosanskog jezika.

Ljutnja

Ova emocija je općenito lako prepoznatljivja. Predstavnici nekih od pojmova koji opisuju ljutnju su: *uznemiren, razdražen, lud, izazvan, bijesan, gnjevan, ratoboran, raspaljen i ogorčen*. Ovdje su uključeni svi nivoi intenziteta. Ne prave se razlike između slabih izraza ljutnje, kao što je *zlovoljan*, i jakih izraza, kao što je *razljutiti se*.

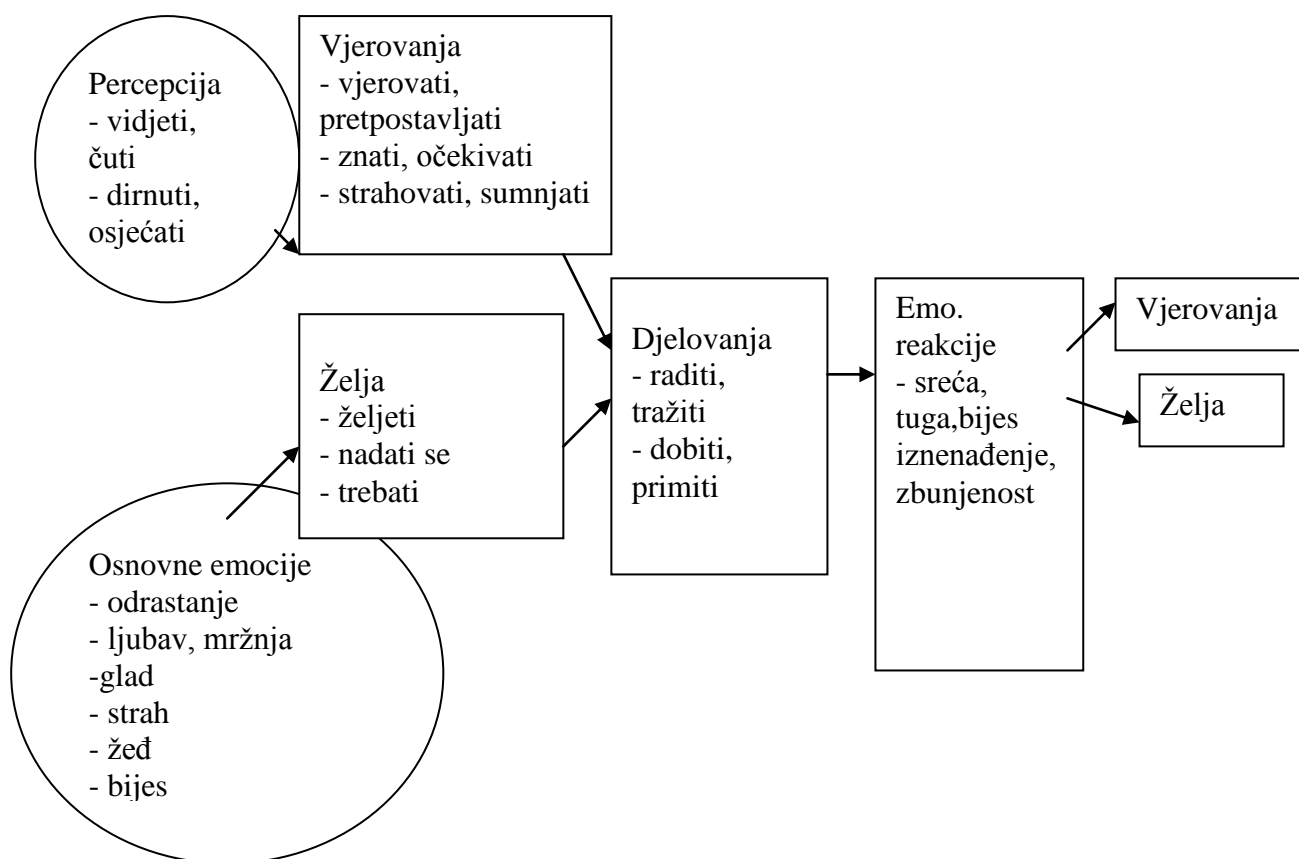
”Vruće” emocije uključuju bijes, romantičnu ljubav, želju i seksualnu želju.

Bijes je moćan, neodoljiv i eventualno nasilan osjećaj.

Postoje razni intenziteti ljutnje. Gnjev ili srdžba označavaju veliku ljutnju koja se javlja kada nešto ometa zadovoljavanje naših motiva. Gnjev se često ispoljava kroz agresivno ponašanje.

3.2 Odnos različitih mentalnih stanja u svakodnevnom životu

Slika 2 sadrži okvirnu podjelu između dvije vrste emocionalnih reakcija: one koje ovise o zadovoljstvu ili nezadovoljstvu osobe koja ima želje ili ciljeve, kao što su *sreća, tuga, ljutnja, razočaranje*, te one koje ovise o zadovoljstvu ili nezadovoljstvu osobe koja ima uvjerenja ili mogućnosti, kao što su *iznenađenje, znatiželja, dosada, zbunjenost* (Russell, A. James et al. 1995: 304).

Slika 2. Odnos različitih mentalnih stanja u svakodnevnom životu prema Russellu et al. (1995).

Na prvi pogled, konvencionalni izrazi koji se koriste za govor o ljutnji izgledaju tako različiti da je pronalaženje koherentnog sistema skoro nemoguće. Na primjer, ako pogledamo ekvivalent riječi *ljutnja* u rječniku *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (Anić 2003), nalazimo dosta primjera, od kojih većina ima nešto zajedničko sa riječi *ljutnja*, ali ne postoji tačno objašnjenje kako su povezani.

3.3 Fiziološki efekti ljutnje

Kao što je spomenuto u drugom poglavlju, narodna teorija fiziološkog efekta ljutnje govori o fiziološkim efektima ljutnje koji se dešavaju u našim tijelima. To su povećana tjelesna temperatura, povećan unutrašnji pritisak, uznemirenost i smetnje u preciznoj percepciji. Povećavanjem ljutnje, povećavaju se fiziološki efekti (Lakoff 1983:380).

S obzirom na opći metonimijski princip, narodna teorija osvjetljava sistem upotrebe metonimije za ljutnju:

TJELESNA TOPLINA:

- (3) Imali su *vruću diskusiju*. (They were having a *heated argument*). (Lakoff 1987)
(4) Kada joj je policajac odredio kaznu, ona se *zajapurila* i počela psovati. (When the cop gave her a ticket, she got all *hot* and started cursing. (Lakoff 1987)
(5) Ti ustaneš i ostaviš jilo, jere ti je onako prisilo, pak ju staneš oko sebe biti, ali ona ne će ušutiti, nego plače pak i zubmi škriplje, čisto *vatra* iz usta joj siplje. (KHJ)

UNUTRAŠNJI PRITISAK:

- (6) Kad sam to saznao, zamalo nisam *ekplodirao*. (When I found out, I almost *burst a blood vessel*.) (Lakoff 1987)

CRVENILO U LICU I NA VRATU:

Povećana tjelesna temperatura i krvni tlak uzrokuju crvenilo u licu i na vratu, i takvo crvenilo može metonimijski pokazati ljutnju.

- (7) *Zacrvenio se* od bijesa.¹²

UZNEMIRENOST

- (8) Stisnuvši u ruci previnutu pregaču, punu krvavih mrlja, *tresla se* čitavim tijelom od mržnje, bijesa i prezira. (KHJ)

SMETNJE U PRECIZNOJ PERCEPCIJI:

- Ona je *oslijepila* od bijesa. (She was *blind* with rage.) (Lakoff 1987)

Svaki od navedenih izraza ukazuje na prisutnost ljutnje putem njezinih mogućih fizioloških efekata. Ovo je zajednička karakteristika za engleski i B/H/S.

Narodna teorija fizioloških efekata, naročito dio koji naglašava TOPLINU, čini osnovu najviše upotrebljavane metafore za ljutnju: LJUTNJA JE TOPLINA. Postoje dvije verzije ove metafore, jedna u kojoj se toplina predstavlja kao tekućina i druga u kojoj se toplina

¹² Ako poslije primjera ne slijedi kratica, primjeri su autorovi.

predstavlja kao nešto čvrsto. Kada se predstavlja kao tekućina, dobivamo izraz: LJUTNJA JE TOPLINA TEKUĆINE UNUTAR SADRŽATELJA. Posebna motivacija za to je u toplini, unutrašnjem pritisku i sastavnicama na koje ukazuje narodna teorija (Kövecses 1986:12). Kada se izraz LJUTNJA JE TOPLINA predstavi kao nešto čvrsto, nastaje verzija LJUTNJA JE VATRA, koju motivišu aspekti topline i crvenila iz narodne teorije fizioloških efekata. Kao što se ljutnja povećava, tako se i njezini fiziološki efekti povećavaju, na primjer:

Tjelesna toplina

(9) Nemoj da *postaneš iznimno vruć*. (Don't get hot under the collar). (Lakoff 1987)

(10) Imali su *vatrenu diskusiju*. (They were having a heated argument). (Lakoff 1987)

Svaki od tih izraza ukazuje na prisutnost ljutnje preko njenog fiziološkog efekta.

Metafora je fokusirana na činjenicu da ljutnja može biti intenzivna, da može dovesti do gubitka kontrole, te da gubitak kontrole može biti opasan.

Spoznaje ove teorije koriste se kako bi se moglo otkriti kada je neko ljut na temelju izgleda, kao i da se naznači ljutnja ili da se pokuša sakriti.

Primjeri koji reflektiraju metaforu LJUTNJA JE ZAGRIJANA TEKUĆINA UNUTAR SADRŽATELJA su *On je bio crven od bijesa* i *On je eksplodirao*. Mi doživljavamo svoje tijelo kao sadržatelj. Kada smo bijesni mi doživljavamo osjećaje vrućine i unutrašnjeg pritiska, zbog čega kažemo da je metafora motivirana iskustvom.

3.4 Kontrastivni aspekti: Emocije u domeni *vatre* na engleskom i B/H/S jeziku

U ovom dijelu ćemo porediti metaforičke aspekte emocija na engleskom jeziku i B/H/S jeziku. Naglasak je na leksemi *vatra* (*fire*).

Metafora LJUTNJA JE TOPLINA, kada se predstavlja kao tekućina, kombinira se sa metaforom TIJELO JE SADRŽATELJ EMOCIJA kako bi se prenijela glavna metafora sistema:

LJUTNJA JE TOPLINA TEKUĆINE UNUTAR SADRŽATELJA

(11) Sve je u njemu *gorjelo*, krv mu *uzavrela*, oko mu bilo omamljeno. (KHJ)

(12) Krv mu je silno *ključala* u srcu, nadimala ga i navaljivala mu u glavu. (KHJ)

Iako, na engleskom jeziku, većina govornika više ne koristi riječ *seethe* ('ključati') da bi predstavili fizičko ključanje, pojam još uvijek postoji kada se želi izraziti osjećaj ljutnje. Moguće je, također, reći *to boil* 'kuhati'. Ovaj leksem je sličan nesvršenom B/H/S glagolu *ključati*. „Kuhati” označava nastavak bijesa kroz duži vremenski period. *Ključati* ukazuje na veću uznemirenost. Oba izraza odnose se na neku vrstu bijesa i koriste se da bi se označila VRUĆA TEKUĆINA UNUTAR SADRŽATELJA.

Izraz *You make my blood boil* 'Učinila si da mi krv uzavre' često se koristi na engleskom jeziku. Međutim, izraz *Ključa u meni* koristi se u B/H/S da bi se izrazio isti osjećaj, bez direktnog spominjanja krvi.

Izraz se upotrebljava u oba jezika da bi se iskazalo:

-da osoba polako kuha, ili da je na samoj ili ispod tačke ključanja.

-da se nakupilo unutrašnjih emocija, da neko ključa iznutra.

Kategorije emocija u konceptualnoj strukturi sadrže metonimijske veze s fiziološkim učincima. Metonimije imaju važnu ulogu u konceptualnoj strukturi emocija (Ungerer i Schmid 1996: 142). Na primjer:

metonimija PORAST TJELESNE TEMPERATURE UMJESTO LJUTNJE,

metafora LJUTNJA JE VRUĆINA:

(13) *You make my blood boil.*

Ako uzmemo izraz TOPLINA TEKUĆINE UNUTAR SADRŽATELJA kao izvornu domenu glavne metafore, i LJUTNJU kao ciljnu domenu, obično imamo dobro znanje o izvornoj domeni; znamo da intenzivna toplina stvara paru i pritisak na sadržatelj. To daje prostora metaforičkim elementima:

INTENZIVNA LJUTNJA STVARA PARU

(14) *I was fuming.* (Lakoff 1987)

(15) *Dimilo* mu je iz ušiju.

Postoji ekvivalent primjeru (15) na engleskom jeziku, a može se vidjeti u Lakoffovom (1987) primjeru:

(16) *Smoke was pouring out of his ears.*

Realizacija metafore ANGER IS INSANITY (LJUTNJA JE GUBITAK RAZUMA) očituje se i u engleskom i u B/H/S jeziku.

Intenzivna ljutnja stvara pritisak pare na sadržatelja, a kada pritisak unutar sadržatelja postane prejak, dođe do eksplozije. To daje prostora metaforičkim elementima: kad ljutnja postane intenzivna, osoba eksplodira. Ilustrujmo to sljedećim primjerom:

(17) Počelo je grudanjem i bacanjem boca, a hrvatski su navijači gotovo *eksplodirali* kad su suparnički navijači dohvatili hrvatsku zastavu i pokušali je potrgati i zapaliti. (KHJ)

Glavna metafora se fokusira na činjenicu da konflikt može biti intenzivan, da ljutnja može dovesti do gubitka kontrole, te da gubitak kontrole može biti opasan. Počnimo sa intenzitetom. *Ljutnja* se zamišlja kao masa i označava se kao nebrojiva imenica.

LJUTNJA JE TOPLINA

Sada ćemo se vratiti na slučaj kada se opća metafora LJUTNJA JE TOPLINA primjenjuje kao nešto čvrsto:

LJUTNJA JE VATRA

(18) Tiha vatra koja je *tinjala* između Silajdžića i nekih vodećih ljudi u SDA počesto se pretvarala u vulkane strasti... (OCB)

To isto možemo reći na engleskom jeziku, kao u primjeru

(19) She was *doing a slow burn*.

Izražavanje početka procesa ljutnje vidimo u B/H/S i engleskom primjeru:

(20) To što si rekla njega *je raspalilo*.

(21) What you said *inflamed him*.

Metafora LJUTNJA JE TOPLINA ističe uzrok ljutnje (*razbuktati*), intenzitet i trajanje (*lagano gorenje*), opasnost za druge (*Bio je goruća vatra*), te oštećenja ljute osobe (*uništiti*). Korespondencije u ontologiji koje su definirali Lakoff i Kövecses prema Hollandu (1987:203) se odnose i na engleski i na B/H/S jezik.

Metafora LJUTNJA JE TOPLINA temelji se na narodnoj teoriji fizioloških efekata ljutnje u oba jezika, prema kojoj je povećana tjelesna toplina glavni efekat ljutnje.

Lakoff (1987:115) primjećuje korištenje metafore *toplina* kad se govori o strasti i ljutnji.

Metafora BIJESNO PONAŠANJE JE AGRESIVNO ŽIVOTINJSKO PONAŠANJE pokazuje da ljudi uspoređuju neka emocionalna stanja sa ponašanjem životinja, kao u sljedećim primjerima:

(22) *Ljut je kao bijesan pas.* (KHJ)

(23) Podban zaškrinu zubima i pojuri sa svojom družbom u dom svaka Konjskoga, *ljut kao zmija* i gotov plamenom satrti Zagreb. (KHJ)

Izvorna domena engleskog izraza *unbridled* 'razuzdan' je povezana sa domenom KONJ, kao u *unbridled anger*. Ovaj metaforični izraz je frekventniji u engleskom nego u B/H/S jeziku. Zmija je zajednička domena. Metafore ljutnje sa ZMIJOM kao izvornom domenom su ilustrovane u sljedećem primjeru u kojem se ostvaruje metafora

LJUTITO VERBALNO PONAŠANJE JE AGRESIVNO ZMIJINO PONAŠANJE

(24) a. 'You shall yer repent this', he *hissed*.

b. Bisno je nešto *prosiktala*.

Glavna prednost metafore SADRŽATELJA kod razrade pojma ljutnje je u tome što ona bilježi veliki broj aspekata i osobina ljutnje. Ona nam omogućava konceptualizirati intenzitet (*ispunjene*), kontrolu (*sadržavati*), gubitak kontrole (*nije mogao zadržati to u sebi*), opasnost (*ključati*), izraz (*izraziti/pokazati*), itd.

Čini se da ni jedna druga konceptualna metafora koja je povezana sa ljutnjom ne može ponuditi razumijevanje svih aspekata ljutnje. Ova osobina metafore SADRŽATELJ je djelomično odgovorna za historijsku i kulturnu popularnost u datoj civilizaciji (Kövecses 1990).

Metaforički izrazi su ostvarenja konceptualnih metafora u smislu Lakoffa i Johnsona (1980). Konceptualna metafora dovodi dvije udaljene domene u međuodnos. Jedna od domena je obično fizička ili je određenija u poređenju s drugom. Korespondencija se stvara u svrhu razumijevanja apstraktnih pojmova. Na primjer, *kiptjeti od bijesa* je jezički primjer vrlo produktivne konceptualne metafore LJUTNJA JE VRUĆA TEKUĆINA (Lakoff i Kövecses

1987), *gorjeti od ljubavi* je primjer metafore LJUBAV JE VATRA (Kövecses 1988). Oba primjera pokazuju intenzitet emocija.

Jezički izrazi koji spadaju u skupinu emocija također mogu biti metonimijski. Kao što je već spomenuto, konceptualna metonimija, za razliku od konceptualne metafore, uključuje jednu te istu domenu. Svrha metonimije je pružiti mentalni pristup cijeloj domeni kroz neki drugi dio iste domene ili pružiti pristup dijelu te domene kroz njezin drugi dio.

Emocionalni pojmovi kao cjelina su zamišljeni kao postojanje mnogo dijelova ili elemenata. Na primjer, jedan dio ili element domene *ljutnja* je *biti uzrujan*, a jedan dio ili element domene *strah* je *pad tjelesne temperature*. Te karakteristike možemo naći u engleskom i u B/H/S.

Dakle, jezički primjeri ta dva emocionalna koncepta uključuju *biti uzrujan* za *ljutnju* i *to have cold feet* za *strah*. Izraz *to have cold feet* (doslovno 'imati hladne noge') je ograničen na engleski jezik. Za iskazivanje istog osjećaja u B/H/S jeziku koristimo *slediti se, smrznuti se (od straha)* ili *drhtjeti*.

Prvi primjer konceptualne metonimije je TJELESNA UZNEMIRENOST OZNAČAVA LJUTNJU, a drugi primjer konceptualne metonimije je PAD TJELESNE TEMPERATURE OZNAČAVA STRAH. (Kövecses 1990).

U metafori TJELESNA UZNEMIRENOST OZNAČAVA LJUTNJU mogu biti uključene više od dvije domene:

(25) Njegove oči su bile *ispunjene ljutnjom*.

Emocija izražena u primjeru (25) je *ljutnja*, a organ u kojem vidimo *ljutnju* su oči.

Opća preslikavanja koja dobivamo iz primjera (25) su EMOCIJE SU TEKUĆINE ILI TVARI i ORGANI SU SADRŽATELJI. Posebni odnosi su: *ljutnja* - *tekućina*, *oči* - *sadržatelj*.

Kövecses (2000:21) opisuje istraživanje emocija u domeni vatre kroz dvanaest metaforičkih preslikavanja za riječ LJUTNJA:

ANGER/ BEING ANGRY IS

a. HOT FLUID IN A CONTAINER	<i>She is boiling with anger.</i>
b. FIRE	<i>He is doing a slow burn..</i>
c. INSANITY	<i>The man was insane with rage.</i>
d. AN OPPONENT IN A STRUGGLE	<i>I was struggling with my anger.</i>

e. A CAPTIVE ANIMAL	<i>He unleashed his anger.</i>
f. A BURDEN	<i>He carries his anger around with him.</i>
g. AGGRESSIVE ANIMAL BEHAVIOR	<i>Don't snarl at me!</i>
h. TRESPASSING	<i>Here I draw the line.</i>
i. PHYSICAL ANNOYANCE	<i>He is pain in the neck.</i>
j. A NATURAL FORCE	<i>It was a stormy meeting.</i>
k. BEING A FUNCTIONING MACHINE	<i>That really got him going.</i>
l. A SOCIAL SUPERIOR	<i>His actions were completely governed.</i>

Vratimo se negativnim i pozitivnim značenjima metafora. Očekivano, metafore strasti i požude imaju tendenciju da imaju pozitivna značenja, dok metafora ljutnje ima tendenciju da bude negativna.

Proučeni su primjeri s leksemom vatra i semantički sličnim leksemima, i pronađeno je glavno metaforičko značenje. Zatim su značenja podijeljena na pozitivna i negativna.

Na primjer:

(26) U Petru se već nekako sredinom gimnazije naglo *razbuktala* velika, dirljivo nevina strast za medicinu, i specijalno za kirurgiju. (KHJ)

(27) Vatra što se rasplamsala među njima, *ugasila se*.

U primjerima (26) i (27) imamo metafore koje se odnose na različite aspekte pojma *vatra*, uključujući početak (*razbuktala se*), kao i kraj (*ugasila se*), s tim da razbuktavanje ima pozitivno, a gašenje negativno značenje.

Možemo reći *Bljuvao je vatru*, ali izraz *Vatra mu je sijevala iz očiju* je običniji u B/H/S jeziku. To znači da se u B/H/S jeziku koristi drugi pojam za opisivanje ove emocije, a ne isti kao u engleskom primjeru (28).

(28) *He was spitting fire* 'On je *bljuvao vatru*'.

U izrazu *bljuvati vatru*, domena *vatre* se koristi za razumijevanje domene *ljutnja*. Ovdje se ljutnja shvata preko pojma *vatra*. Ovu konceptualnu metaforu možemo nazvati LJUTNJA JE VATRA.

Pored negativnih emocija, u domeni vatre moguće je izraziti i pozitivne emocije u oba jezika, kao u primjerima

(29) *Gorjeli su od ljubavi.*

(30) *They were burning with love.*

Ovdje je prisutna metafora LJUBAV JE VATRA.

Metafora ŽELJA JE VATRA ima također pozitivno značenje. To možemo vidjeti u sljedećim primjerima:

(31) *I jedan i drugi gorjeli su od želje, da se vide.* (KHJ)

(32) *She is burning to learn more.*

Ljutnja posjeduje složenu konceptualnu strukturu. Korištenjem metafora i metonimije vezanih za pojam ljutnja, može se razviti prototipski scenarij ljutnje. Ovaj scenarij, koji ima pet faza (vrijeđanje, ljutnja, pokušaj kontrole, gubitak kontrole i čin odmazde) pokazuje da se većina konceptualnih metafora može preslikavati u prototipske scenarije. Osim toga, ovo također pokazuje da su različite metafore međusobno povezane i da funkcionišu zajedno prema karakterizaciji jednog zajedničkog koncepta (Holland 1987).

Ovaj prototipski model je dovoljno fleksibilan da objasni razne pojave koje ne spadaju u prototip, a koje su povezane sa modelom.

Lakoff i Kövecses tvrde da osim kontrolisane ljutnje, gotovo svi ostali slučajevi spadaju u isti model. Oni ističu, međutim, da ne postoji odvojen kognitivni model ljutnje. Umjesto toga oni tvrde da: "The prototypical model occupies a central position in a range of categories of cognitive models. The various kinds of anger are variants of a common prototype model, and they bear family resemblance to one another" (Lakoff i Kövecses prema Hollandu 1987: pogl.8).

Na kraju, Lakoff i Kövecses tvrde da ova bogata konceptualna struktura leksema *ljutnja* mora vrijediti i za druge jezike na svijetu, a ne samo za engleski jezik (Holland 1987: pogl.8).

Kao što smo vidjeli, postoje različita shvaćanja *vatre*.

Imamo sljedeće konceptualne metafore:

LJUTNJA JE VATRA, LJUBAV JE VATRA, ŽELJA JE VATRA, SUKOB JE VATRA, ENERGIJA JE GORIVO ZA VATRU i ENTUZIJAZAM JE VATRA¹³

Vidjeli smo da konceptualne metafore spajaju apstraktni domen (kao što su *ljutnja, ljubav*, itd.) i fizički domen (*vatra*).

Navedeni primjeri predstavljaju samo uzorak svih metafora riječi *vatra*.

Ove konceptualne metafore se mogu posmatrati kao konceptualno motivisane za korištenje riječi poput *iskra, vatra, plamen*, itd. u idiomima u kojima se pojavljuju. S obzirom na ove konceptualne metafore, možemo otkriti zašto idiomi imaju određeno značenje, tj. koja je njihova veza sa bijesom, ljubavi, maštom, itd. Razlog je da ove konceptualne metafore postoje i da one služe kao veza između dva nezavisna postojeća konceptualna domena. Zbog veza koje one čine u našem konceptualnom sistemu, konceptualne metafore nam omogućavaju da koristimo pojmove iz jedne domene (npr. *vatra*) da bismo govorili o drugoj domeni (npr. *ljutnja* i *ljubav*).

Mnoge od metafora riječi *vatra*, kao što su LJUTNJA JE VATRA, se sastoje od sljedećih konceptualnih preslikavanja, odnosno korespondencija:

stvar koja gori je osoba u određenom stanju/ procesu,

vatra je stanje (kao što je bijes, ljubav),

uzrok vatre je uzrok stanja,

početak vatre je početak stanja,

postojanje vatre je postojanje stanja,

kraj vatre je kraj stanja,

intenzitet vatre je intenzitet stanja.¹⁴

Taj skup preslikavanja objašnjava preciznije značenje velikog broja idioma koji imaju veze sa domenom *vatre*. To objašnjava zašto, npr. *gašenje posljednjih iskri pobune* znači kraj ustanka, *bljuvati vatru* i *dim koji izlazi iz ušiju* označavaju intenzivniji bijes nego izraz *gorjeti od bijesa*.

¹³ Kövecses, Zoltán and Szabó Peter. "Idioms: A View from Cognitive Semantics." *Applied Linguistics* 17 (3): 326-355. Oxford University Press, 1996.

¹⁴ Kövecses, Zoltán and Szabó Peter. "Idioms: A View from Cognitive Semantics." *Applied Linguistics* 17 (3): 326-355. Oxford University Press, 1996.

3.5 Analiza odabranih jedinica na temelju definicija i primjera iz rječnika i korpusa

U ovom dijelu pogledat ćemo različita značenja imenice *vatra* u rječnicima i napraviti sintezu tih značenja. U obzir su uzeti bosanski, hrvatski i srpski rječnici, kako bismo ih usporedili, a potom vidjeli razlike i sličnosti između njih.

Rječnici koji su korišteni u ovom radu su Vladimir Anić: *Veliki rječnik hrvatskoga jezika*, Zagreb 2003; Ibrahim Čedić: *Rječnik bosanskog jezika*, Sarajevo 2007; Miloš S. Moskovljević: *Rečnik savremenog srpskog jezika s jezičnim savetnikom*, Beograd 2000 i Ratko Jovanović: *Sistematski rečnik srpskohrvatskog jezika*, Novi Sad 1980.

Prvi rječnik koji smo uzeli u obzir je *Veliki rječnik hrvatskoga jezika* (Anić 2003). *Vatra* je definirana u osam tačaka, od kojih su četiri metaforične. Navedeno je i trinaest idioma. To je najveća skupina idioma u rječnicima koje smo razmatrali.

Moskovljević (2000) nam daje tri metaforične definicije, deset nemetaforičnih definicija i sedam idioma. Ovo je znatno manji broj definicija od rječnika hrvatskog jezika, te možemo reći da su primjeri kod Moskovljevića sažeti. Ovo je jedini rječnik koji definira riječ *vatra* kao "ljutnju, razdraženost, gnjev".

Čedićev *Rječnik bosanskog jezika* (2007) je sličan Anićevom rječniku što se tiče definicija, s tim da je broj definicija manji; dvije definicije su metaforične, a četiri nemetaforične. Važno je napomenuti da idiomi nisu registrirani.

Posljednji rječnik, *Sistematski rečnik srpskohrvatskog jezika* (Jovanović 1980), razlikuje se od drugih po strukturi. Podijeljen je u sekcije, a svaka sekcija nas vodi do više informacija i više definicija. Idiomi se ne spominju, ali nam se pruža najširi opis riječi *vatra*. Nudi nam neke kategorije povezane s vatrom kao što su: znak bolesti (primjeri kao što su *vrućica*, *imati visoku temperaturu*), doznajemo da imenica može imati pridjevno značenje *temperamentan* (*On je živa vatra*), da *vatren* ima smisao *nagao*, *razdražen*, *neobuzdan*, *strastven*. *Energičnost* nas vodi prema značenju *pun energije*, *žustar*, *vatren*. U grupi 'čovjek, čovekov svakodnevni život i rad', vidimo da se za govor može reći: *zapaljiv*, *plamen*, *vatren*, *fulminantan govor*.

Sva četiri rječnika pružaju nam primjere koji se odnose na *vatru* kao jedan od četiri osnovna elementa, zajedno sa vodom, zemljom i zrakom. Ti izvori se također slažu da *vatra* posjeduje i osnovno značenje definisano kao *bujnost nekog osjećaja*.

Jovanović i ostali navode semantički slične lekseme u definiciji riječi *vatra* kao što su: *oganj, ognjen, ognjevit, ložište, peć, požar, požarci, paljevina, zgarište, palište* itd.

Žega, pripeka se također spominju u definiciji riječi *vatra*. Moskovljević opisuje ljeto, nepodnošljive ljetne vrućine. Ovaj aspekt se ne spominje ni u jednom drugom rječniku.

Anić ističe da je *vatra* prirodna pojava koja nastaje kada nešto gori, te da ona oslobađa toplinu, plamen i svjetlo u procesu gorenja. To je konkretno značenje.

Preneseno značenje su strast, smisao bujnosti ili uzbuđenje. U tom značenju je *vatra* simbol stvaranja i promjene.

Pored toga jedini Anić navodi definiciju bengalske vatre, koja se koristi za slanje signala, te kao sredstvo koje navijači koriste na utakmicama za podršku svome timu.

Ostala značenja riječi *vatra* u navedenim rječnicima su: *paljba* (na bojištu), *pucanje, boj, bitka; svjetlost* (u očima), *bljesak, sjaj; crvenilo, neugoda* (u licu); (visoka) *temperatura; energija, oduševljenje; vječna vatra*.

Vječna vatra u primjeru (33) simbolizira nešto vječno i stalno. Simbol je korišten u drevnim religijama, kao što su perzijska i grčka. Danas je u upotrebi kao spomen na važne vojne i civilne žrtve.

(33) Tvoji neće znati jesi li živ, jesi li mrtav, žalost i nada neka se rvaju u njihovu srcu, to boli jače, to peče ko *vječna vatra*. (KHJ)

Ostala značenja će biti obrađena u nastavku teksta.

Leksemi značenjski slični vatri su preuzeti iz rječnika, a ilustrirani su primjerima iz korpusa i autorovim vlastitim primjerima. Lekseme možemo podijeliti u nekoliko kategorija:

a) leksemi koji se odnose na emocije

(34) U umirućoj svijesti žario se novi *plamen* sreće u kojemu se sve brže, jedva prozirne i lomne, otkrivale uspomene tog mršavog, slabog djeteta. (KHJ)

(35) *Planuli su* lako.

(36) Prostruji još nešto žilama, kao *vatra*, sakupi se sve u grudima i srce počne naglo kucati. (OCB)

(37) Tiha *vatra* koja je *tinjala* između Silajdžića i nekih vodećih ljudi u SDA počesto se pretvarala u vulkane strasti,... (OCB)

(38) Istjeravši strastvenost, snagu i *vatrenost* u tek nekoliko prizora, Senjinovi protagonisti ne pobuđuju mogućnost poistovjećivanja, oni su zapravo dio one iste dosade o kojoj i sami neprekidno govore, u maniri kao da se to događa nekomu drugom. (KHJ)

(39) Dragutin je često puta opazio kako su joj rajске oči crvene od suza, on je znao da ga ona ljubi, te nije želio da je još nesretnijom učini, nije htio da se u njenim djevičanskim grudima posve *rasplamti plamen* prve ljubavi koja je još *tinjala*. (KHJ)

(40) Bojim se, da će o tom *plamenu* ljubavi *buknuti* užasan *požar*. (KHJ)

Metafore sa leksemom *vatra* nemaju samo negativno značenje; *vatra* se može koristiti i za izražavanje pozitivnih emocija, kao u (39) i (40).

U primjerima (34) - (40) imamo lekseme *plamen*, *planuti* i *vatra* kao izvornu domenu, i sliku zagrijane krvi *vruće kao vatra*, kao u primjeru (36). *Strujanje vatre u žilama* je jedan od fizioloških efekata koji se događa u našem tijelu kada smo ljuti ili uzbuđeni. Što je strujanje krvi brže, to su brži otkucaji srca i disanje postaje brže.

U primjeru (34) *žario se novi plamen* imamo sliku bolesnog djeteta koje mašta o ozdravljenju.

b) leksemi koji se odnose na tjelesnu toplinu

(41) U jedan mah probi ju neki *žar*, te se stade razgledati i razmišljati, je li ju tko vidio, kad je Petra poljubila. (KHJ)

(42) *Dimilo* mu je iz ušiju.

(43) *Rumenilo* joj se rasu po licu.

(44) Obuzela me *vatra*. Šume su se razmicale oko mene od nekog uzbuđenja. U obraze je šiknula *vrelina*. (OCB)

Izrazi *pocrvenjeti u licu* i *dimiti iz ušiju* ukazuju na prisutnost osjećaja neugodnosti ili ljutnje kroz njihove vidljive posljedice. Kada smo ljuti *obuzme nas vatra* ili *žar*, kada smo uzbuđeni krv se zagrije i pretvori se u paru, pa nam *iz ušiju izlazi dim*.

c) leksemi koji se odnose na strast

(45) Žarka krasna svjetlost tamo na rubu šume, gotovo sva zlatna i grimizna, udremljuje u plamenom svom dahu sve što je tu, ulijeva u sve slatku neku tromost i nijeti silnu žeđu da se pogasi taj suhi cjelov sunca pa da odlane u tom ognjevitom zagrljaju, ali ipak ne; i kao da iz svega odiše nešto raskošno, kao da se razlijeva nešto bujno i opojno, te sve požudno pada u *plamenu strast*. (KHJ)

Da se *vatra* koristi kao izvorna domena u pozitivnom značenju vidimo u primjeru (45) gdje *strast*/ ljubav može biti *plamena*, odnosno požudna.

d) leksemi koji se odnose na ljutnju

(46) Eh, dobro li si uzgojen, dragoviću moj, to sve *kipi* i *vrije* u tebi... (KHJ)

(47) U njemu je *ključalo*.

(48) Jer za njih je tišina pepeo govora, ćutanje *iskra* buduće vatre. (OCB)

(49) Abdulah je pogleda žarko svojim crnim očima iz kojih je *vatra* sipala i *palila* Minku po licu. (OCB)

(50) Velike okrugle oči tamne boje ravno gledale preda se i u zjenicah *tinjala žarka iskra*. (KHJ)

(51) *Bukti, u Elviri, gori, i peče, sve čega se sjeća.* (KHJ)

U prethodnim primjerima očito je da se preslikavanje događa između dvije različite domene, domene vatre i domena bijesa i agresivnosti, iz čega slijedi zaključak da je riječ o primjeru metafore VATRA JE LJUTNJA.

Ljutnju ne izražavamo samo leksemom *vatra*, nego i drugim značenjski srodnim leksemima povezanih sa vatrom, kao što su: *kiptjeti, vriti, ključati, gorjeti, peći, tinjati* itd.

Iz primjera (46) – (51) vidimo da su mnoge metafore ljutnje bazirane na konceptualnoj metafori LJUTNJA JE ZAGRIJANA TEKUĆINA UNUTAR SADRŽATELJA.

Fiziološke posljedice ljutnje su povećana toplina tijela i povećani unutarnji pritisak.

Kada se naljutimo, u nama sve kipi i vrije, u očima nam tinja žarka iskra.

Povećan unutarnji pritisak i krvni pritisak uzrokuju crvenilo u licu, pa je crvenilo metonimija za ljutnju. To smo vidjeli u primjeru (39).

Kao što se ljutnja povećava, tako se povećavaju i fiziološki učinci, što pokazuje primjer (46).

Eksplzivna ljutnja manifestira se bučno, kroz viku i naglašavanje emocija.

e) leksemi koji se odnose na energičnu osobu

(52) *Sanja je veoma vatrena osoba.*

(53) *On je kao živa vatra.*

Istaknuti leksemi u primjerima (52) i (53) znače da je osoba puna energije. Vatretna osoba je energična osoba, na primjer osoba sa velikom željom za onim što radi.

Vidjeli smo da ljudi mogu biti kao živa vatra, a sljedeći primjer pokazuje da i grad, kao metonim za stanovnike grada, može *planuti kao živa vatra*.

(54) *Sav Zagreb planu kao živa vatra.* (KHJ)

f) leksemi koji se odnose na znakove bolesti

(55) *Morila ga je strašna vrućica.*

Često se vatra koristi u kolokvijalnom jeziku kao izraz za visoku temperaturu, kao u primjeru (55).

g) leksemi koji se odnose na čovjeka, čovjekov svakodnevni život

(56) Govor je bio *vatren*.

(57) Odgovara mu njihov temperament, istodobno krajnje opušten i lako *zapaljiv*. (KHJ)

(58) U meni je gorjela tiha *vatra* neizvjesnosti. (OCB)

(59) Imali su *vruću diskusiju*.

Vatren razgovor u (56) je povezan sa izvornom domenom vatre. Govornici su angažirani i strastveno ističu svoje misli. Zapaljiv temperament u (57) je karakteristika ljudi koji lako planu, odnosno njihov karakter je suprotan od onog kod smirenih i staloženih ljudi. Isto značenje imamo u primjeru (59).

Vatra koja gori između osoba (58) je izvorna domena u kojoj se ogleda proces gorenja, odnosno proces napete situacije u kojoj se počinje 'kuhati'.

h) leksemi koji se odnose na uništenje

(60) Svugdje samo smrt, sahrane, suze, očaj, dim, *vatra*, ruševine, razaranje. (OCB)

(61) ... neko će veliko zlo na ovaj svijet, voda, *vatra*, kuga, a ponajprije rat. (OCB)

Vatra u primjerima (60) i (61) znači uništenje. Kada kuća ili dio grada izgore, ostaje prazan prostor u kojem nije moguće živjeti.

i) leksemi koji se odnose na želju

(62) I jedan i drugi *gorjeli* su od želje da se vide. (KHJ)

(63) *Izgarali* su od želje za odmorom.

Vidjeli smo da se metafore sa leksemom *vatra* mogu koristiti i za izražavanje pozitivnih emocija. To vidimo u primjerima (62) i (63).

Ljubav, želja, nada i dr. su leksemi koje povezujemo sa nečim pozitivnim.

(j) leksemi koji se odnose na ljubav, interes, pojačavanje intenziteta prikazane kao proces gorenja *vatre*

Neke od procesa smo već spomenuli u prethodnim primjerima, a možemo navesti još neke:

(64) Strastvena ljubav se *ugasila* preko noći.

(65) Naučnici su *se zagrijali* za nova istraživanja.

(66) *Rasplamsala se* polemika između Udruženja kosovskih novinara i OSCE-a. (KHJ)

Iz navedenih primjera vidjeli smo više značenja leksema *vatra* i sličnih leksema nađenih u rječnicima.

Lista leksema podjeljenih u kategorije koji su spomenuti u radu je u tabeli 2.

Glagoli	Imenice	Pridjevi	Izrazi
gorjeti	vatra/vrućina/ ljubav/ vrešina/ diskusija/ vrućica	vatren	ugasiti vatru
izgarati	požar	vruć	stara vatra
tinjati	vatra/nada		
planuti	plamen/ živa vatra	strastven/ vatren	biti u pamenu osjećaja (strast, zanos)
ugasiti se	vatra		ugasila se ljubav
zagrijati se	vatra/ vatrenost/ rumenilo	vruć	
buknuti/ buktati	ljutnja/ bijes	uzbuđen	vatra u očima
raspaliti se/ rasplamsati se/ plamsati/ upaliti	iskra	zapaljiva	iskra ljubavi
žariti	žar/ oduševljenje/ ushićenje/ uzavrelost/ zanos/ uzavrelost/ žestina		sjaj u oku
ključati/ kipiti/ vriti	bijes	vruć	ključati u kome
izgarati/ čeznuti/ žudjeti			biti gladan (čega)

Tabela 2. Popis leksema srodnih leksemu *vatra*

Glagoli koji su značenjski povezani sa leksemom *vatra* su: *gorjeti, izgarati, tinjati, planuti, zagrijati se, ugasiti se, zagrijati se, buknuti, raspaliti se, rasplamsati se, plamsati, žariti, čeznuti*. U slučaju svršenih i nesvršenih glagola, grupa obuhvata oba člana.

Rječi koje dolaze u užem kontekstu glagola *gorjeti* su: *lice, duša, ljubav, ~ od želje, ~ od čežnje, od srdžbe, bol, samosvijest, ~ od srama, ~ u vrućici*. Jedan od fizioloških efekata ljutnje je povećana temperatura tijela, kao u: *zacrvenjeti se, buknuti, razljutiti se, zajapuriti se* u licu, *lice gori*.

Metafora LJUTNJA JE TOPLINA u kombinaciji sa metaforom TIJELO JE SADRŽATELJ EMOCIJA doprinosi centralnoj metafori LJUTNJA JE TOPLINA TEKUĆINE UNUTAR SADRŽATELJA, na primjer:

(67) *To vrije, to ključa, da me je strah veće strahote.* (KHJ)

(68) *Krv mu je silno ključala u srcu, nadimala ga i navaljivala mu u glavu.* (KHJ)

(69) *Žestoka ljutnja natjera mi krv u lice. Srce mi poče bubnjati u ušima.* (OCB)

(70) *Kosovo je, prema riječima albanskog predsjednika Moisiua, „čvor gdje se situacija može rasplamsati slično nemirima u ožujku”.* (KHJ)

(71) *Strahoviti onaj »purgarski« ponos, koji je bio iz prvine planuo izpod debelih očala kramarovih, nekako se je ublažio, što je bilo vidjeti po tom, da mu se nos i usta razširiše u blagostiv posmjeh.* (KHJ)

Kod svakog se pojedinca ljutnja manifestira na drugačiji način. Emocija ljutnje pokreće lavinu različitih osjećaja, koju ispoljavamo verbalno, te tjelesnim reakcijama, koje se teško mogu ili ne mogu kontrolirati.

Znamo da intenzivna toplina producira paru koja stvara pritisak u sadržatelju:

(72) *Dimilo mu je iz ušiju.*

Dimiti iz ušiju je znak da je ljutnja pod kontrolom, ali je ipak opasna.

Toplo oko srca je znak dobrih vijesti. Kada nas neka radosna vijest obraduje, naše srce (duša) postaje sve toplije. Srce je metonimijski povezano sa osjećajima. Toplina je povezana sa vatrom.

Intenzivan bijes proizvodi pritisak pare na sadržatelja. Kada pritisak na sadržatelja postane previsok, sadržatelj eksplodira. To daje osnovu za metaforu KADA BIJES POSTANE INTENZIVAN, OSOBA EKSPLODIRA. U sljedećem primjeru eksplodira konflikt:

(73) Konflikt koji je već dulje vrijeme tinjao, *eksplodirao* je kad je sredinom svibnja Buzek, usprkos protivljenju političara UW-a, suspendirao gradske vlasti u Varšavi u kojima su glavnu riječ vodili liberali, i ustoličio u glavnom gradu vladinog povjerenika. (KHJ)

Gorjeli su/plamtjeli su od ljubavi je primjer metafore LJUBAV JE VATRA. Primjer (74) govori o intenzitetu emocija koji se pojačava (*plamtjeti* označava intenzifikaciju emocija u odnosu na *gorjeti*). Strast i požuda imaju pozitivno, dok metafore bijesa imaju negativno značenje.

(74) Kako evo čisto gori i plaminja ovaj krijes, tako *gorjela* i *plamtjela* vaša ljubav i štovanje, mladenci moji! (KHJ)

(75) Svu onu ljubav koja je *plamtjela* prema Lini htio je prenijeti na dijete, da bar u tome nađe utjehe. (OCB)

(76) *Gorjeli* su od ljubavi.

Od čega ili za čim možemo gorjeti? Možemo gorjeti od *ljubavi*, *želje*, *strasti*.

Iako su prihvatljivi izrazi *novi plamen* i *stara vatra*, *stara vatra* ima više pojava u korpusima. Izraze sadržavaju primjeri (77) i (78):

(77) Koliko god zbog takve vijesti o Kranjčaru njegov gazda Šuker trlja ruke, pitanje je u kojoj će se to mjeri uklapati u Hajdukove planove vezane uz Niku, a da već vrlo skoro, praktički za nekoliko mjeseci, ne bukne neki *novi plamen*.

(78) Kad je ona vidjela ili radije mislila, da *stara vatra* gori nekadanjom snagom, počela je da fantazira o tome, kako je uvijek sanjala, da će se njih dvoje prije ili kasnije ponovo sastati i zajedno živjeti. (KHJ)

Bazirano na primjeru (79), možemo proučavati ograničenja upotrebe nekih leksema iz semantičkog polja *vatre* i *zagrijavanja*.

(79) Za sada nemaju završeni album, ali odlučili su se za turneju kako bi testirali novi materijal i *zagrijali se* za završavanje nove ploče. (KHJ)

Je li moguće reći

- a. *Ugasio se* za završavanje nove ploče.
- b. *Ohladio se* za završavanje nove ploče; *Ohladio se* od završavanja nove ploče.

Primjere slične (a) i (b) nismo našli u korpusima. Osoba se ne može ugaziti za nešto, osim kada se ugasi život, tj. kada neko umre, kao u primjeru (81).

Prateći intuiciju, možemo reći da se osoba ne može ugaziti, niti ohladiti u kontekstu kakav je u primjerima (a) i (b), ali se može ugaziti nečija želja za nečim, ili interes za nešto, kao u primjeru (80). Možemo se ohladiti i od nečega ili nekoga, što pokazuje primjer (82), odnosno napustiti nešto ili izgubiti interes za nešto.

U primjeru (83) imamo klub koji bi se ugasio bez određene osobe, u značenju 'prestati sa radom'.

(80) Kad su nestale s naše scene takve zvijezde, *ugasio se* i interes za sport. (KHJ)

(81) *Ugasio se* život.

(82) ...sobi nesažvakanu hranu kad bi se rasprsnuo", pomislio sam gledajući mu pokvarene zube i naglo *se ohladio* od te pomisli. (OCB)

(83) Da bi Dobrinjcima omogućili kakvo-takvo takmičenje (bez njega bi se klub sasvim sigurno *ugasio*) dogovoreno je da se ostvare kontakti sa mostarskim i goraždanskim kantonima,... (OCB)

Znači, nije moguće reći *ugasio se za završavanje nove ploče*, nego *ohladio se od želje za završavanjem nove ploče*.

Za razumijevanje dodatnog značenja aspekata iz kognitivne semantike, moramo uvesti razliku između dvije vrste metaforičkog preslikavanja: ontološkog i epistemičkog (Lakoff i Kövecses 1987). Ontološko preslikavanje je korespondencija između osnovnih entiteta i događaja u izvornoj domeni i entiteta i događaja u ciljnoj domeni. Govornici koji koriste konceptualne

metafore će primjenjivati zaključke iz jedne domene u drugoj domeni. Specifičan podatak koji ljudi imaju o domeni *vatre* je: kada vatra postane intenzivna, i nije pod kontrolom, to je opasno.

Govornici prave iste zaključke o ljutnji na temelju riječi *vatra*. Kada je ljutnja intenzivna i izvan kontrole, tada je opasnost prisutna i za osobu koja je ljuta i za druge.

U sljedećem dijelu ćemo se osvrnuti na idiome koji imaju leksem *vatra* kao jednu od sastavnica.

3.6 Analiza idioma

Mnogi idiomi su zasnovani na metafori kao kognitivnom mehanizmu. Ako kažemo da neko *dodaje ulje na vatru*, taj je idiom zasnovan na metafori OPASNOST JE VATRA. Slične veze s metaforama mogu se utvrditi za velik broj idioma, npr. *gorjeti od ljubavi* ‘biti veoma zaljubljen’ zasniva se na metafori LJUBAV JE VATRA.

Idiomatski izrazi koji imaju riječ *vatra* kao jedan od svojih dijelova analizirat će se u ovom poglavlju.

Pitanje je kako se kognitivni pojam *vatra* ogleda u idiomatskim izrazima i koji su simboli povezani sa vatrom.

Za ovo razmatranje smo koristili primjere iz B/H/S jezika.

Načini na koje različite kulture razumjevaju domenu *vatre* se temelji na znanju što utječe na simbolički pojam *vatre* i na ono što je zabilježeno u kulturnom pamćenju navedene zajednice. Zbog toga što su mnogi idiomatski izrazi utemeljeni na iskustvu, znanju o svijetu, mnogi od njih se ne prepoznaju kao metafore u svakodnevnoj upotrebi.

Gorjeti od ljubavi, upaliti staru iskru, zagrijati se za školu, planuti su neki od izraza u kojima se mogu naći *vatra* i njeni semantički srodni leksemi.

Vatra može *planuti, gorjeti, ugasiti se, izgarati, žariti, rasplamsati se/raspaliti se, buknuti, tinjati, izgarati*. Ovo su komponente povezane sa različitim aspektima riječi *vatra*, a potencijalno i sa idiomima.

Vatra je jedan od elementarnih simbola, ali i simbol koji priziva strast i ljubav, te može proizvesti negativna osjećanja poput ljutnje.

Vatra se može promatrati na dva kontradiktorna nivoa, kao što su stvaranje i razaranje:

(84) *Gorjeli su* od ljubavi.

(85) *Eksplodirali su* od bijesa.

Primjeri iz korpusa su ograničeni samo na idiome koje sadrže riječ *vatra*.

Cilj sljedećeg popisa idioma nije prikazivanje svih jedinica koje sadrže riječ *vatra*, nego je cilj pokazati različitosti idiomatskih značenja i različite smjerove u kojima se riječ i simbolizam vatre može razviti u idiomatskim izrazima. Nismo našli primjere za sve idiome u korištenim korpusima.

Popis idioma:

- *Bojati se koga (čega) kao žive vatre* = jako se bojati;
- *Dati ruku u vatru za nekoga* = jamčiti za nekoga;
- *Gdje ima dima, ima i vatre* = kad se nešto priča, tu ima i istine;
- *Igrati se vatrom* = svjesno ili nesvjesno ulaziti u opasnost;
- *Biti između dvije vatre* = biti u dvostrukoj opasnosti, nevolji;
- *Sasuti na nekoga vatru* = napasti koga oštrim riječima;
- *Dolijevati ulje na vatru* = pogoršavati ionako lošu situaciju;
- *Biti na živoj vatri* = biti u velikoj nezgodi;
- *Uzeti nekoga na laku vatru* = po kratkom postupku nekoga strogo saslušati;
- *Pregrmjeti prvu vatru* = izdržati prva iskušenja;
- *Skočiti za koga u vatru i vodu* = izvrnuti se požrtvovno opasnosti;
- *Ko se dima ne nadimi, taj se vatre ne ogrije* = bez truda nema uspjeha, bez rada nema nagrade i sl.;
- *Vaditi za koga kestenje iz vatre* = preuzimati neugodnosti ili popravljati pogreške koga drugoga;
- *Ne gori (kome) pod petama* = ne treba žuriti;
- *Peći se na vreloj vatri* = biti dugo izložen teškoćama;
- *Dati vatru petama* = otići, pobjeći;
- *Opeći se* = razočarati se;
- *Bljuvati vatru* = biti ljut.

Od djetinjstva ljudi bježe od nekontrolirane vatre, jer ne žele da budu povrijeđeni. *Bojati se koga kao žive vatre* koristi se u funkciji izražavanja osjećaja straha sa značenjem 'jako se

bojati nečega'. Strah od vatre ostaje isti i kada odrastemo. Mi se bojimo vatre, kako slabe, tako i nekontrolisane, žive vatre. *Bojati se koga (čega) kao žive vatre* označava stanje nekoga ko je veoma uplašen: od neke osobe, životinje ili situacije.

(86) I sad se toga bojao kao vatre, pa je jeo polagano, pomalo. (KHJ)

Simbolički pojam velike vatre ili plamena sadrži negativan naboj, i kao takav, suprotnost je naboju male vatre. Vatra koja gori pokazuje teškoće, negativne aspekte, oštećenje idealne sredine.

U simboličkom pojmu i konvencionalnom dnevnom iskustvu sa vatrom - vatra znači veliko materijalno uništavanje i gubitak života.

S druge strane, koristeći i držeći vatru pod kontrolom, njom možemo pokriti naše osnovne potrebe koje su neophodne za svakodnevni život.

Idiom *dolijevati ulje na vatru* podrazumijeva konvencionalni pojam osobe koja dodaje ulje na vatru. Vatra može biti opasna, a kad se na nju dolije ulje, ona se još više razbukta. Ova slika je izvor domene koja se prenosi na ciljnu domenu – fizički prikaz osobe koja pogoršava već tešku situaciju. Dakle, u slučaju negativnog djelovanja na već tešku situaciju koristimo izraz *dolijevati ulje na vatru*. Postoji isti izraz i na engleskom jeziku, ali umjesto riječi *ulje*, koristi se riječ *gorivo*. To se mnogo ne razlikuje s obzirom na sadržaj i simptome – i ulje i gorivo pojačavaju gorenje.

(87) Vaša neiskrena isprika je *dolila ulje na vatru*.

(88) Reakcija ulice u Srbiji bila je burna i bezobzirna i samo je *dolila ulje na vatru*. (KHJ)

Idiom *biti između dvije vatre* predstavlja sliku osobe koja stoji između dvije vatre gdje je izlaz blokiran. Ovdje, također, značenje nivoa ekstremne opasnosti dovodi se u vezu sa iskustvom i konvencionalnom slikom znanja vezanog za vatru i neke njene karakteristike, kao što je slika čovjeka koji nema aparat za gašenje požara. Bilo da je zaključan u kući ili zgradi i okružen vatrom, a bez izlaza, čovjek je u opasnosti. *Biti između dvije vatre* u prenesenom značenju znači da postoje dvije opcije i da moramo izabrati jednu, ali su obje podjednako opasne. Obično se koristi kada hoćemo istaknuti da nismo sigurni koju odluku donijeti, kao u slučaju kada se dva prijatelja svađaju, a treći ne zna na čiju stranu će stati. Ovaj idiom se temelji na metafori OPASNOST JE VATRA.

(89) Našli smo se *između dvije vatre*, između pritiska naroda koji strahuje od bombardiranja i pritiska međunarodne zajednice. (KHJ)

Kompleksni pristup razdvajanja idiomatskih jedinica pokazuje da su sažeta struktura i semantička struktura idioma relevantne. Ovo se očituje u postojanju alternativnih oblika idioma.

Semantička struktura idioma je u bliskoj vezi sa njihovom izražajnosti i slikovitosti te idiomatske stilogene vrijednosti imaju značajan udio u stvaranju jedinstvenog idiomskog značenja. Izražajnost i slikovitost idioma bi se trebale posmatrati u njihovom dijalektičkom jedinstvu. Slikovitost je jedno od sredstava za postizanje izražajnosti i koje se bazira na odnosu između konkretne i prenesene percepcije.

Izražajnost većinom ovisi o opsegu semantičke strukture idiomskih jedinica i veza u značenju među njihovim komponentama, tj. od odnosa denotativnog značenja leksema u idiomu i prenesenog značenja idioma kao cjeline. Složenice i fraze koje ne ostaju samo kod primarne nominacije, nego se uključuje njihovo asocijativno-konotativno značenje obično posjeduju određeni slikoviti i izražajni potencijal. Proces idiomatizacije se odvija obično kroz slikovitu transpoziciju referencijalnog značenja.

Idiom *peći se na vatri* u primjeru (90) ima slabiji semantičko-stilistički intenzitet nego isti idiom u primjeru (91):

(90) Ona se *pekla se na vatri*.

(91) Odgovori iz Carigrada nisu stizali jer niko nije mislio da im pomogne, saveznike i zaštitnike nisu našli jer nisu tražili kad su bili jaki već kad su poletjeli niza stranu, i tako su se *pekli na vreloj vatri* *Šehagine mržnje* i ledili na mrazu sveopšte ravnodušnosti, nadajući se u ono što je nemoguće, da se mržnja i ravnodušnost pretvore u naklonost, i čekajući ono što je neizbježno, da sagnu glavu i krenu u gluhi mrak malog mjesta, kao u progonstvo (Selimović 1999:361)¹⁵.

Jači konotativni i emotivni naboj idioma u primjeru (91) doprinosi i pridjev *vreloj*.

Idiom *Peći se na vreloj vatri mržnje* označava jak intenzitet datoga stanja.

¹⁵ Meša Selimović. *Tvrđava*. Sarajevo: Publishing Sarajevo, 1999.

Idiom *dati vatru petama* i *dati petama vjetar* su: "Sintagme sa glagolom oslabljenog leksičkog značenja i s imenicom koja metaforičnim značenjem motiviše frazeologizam: *dati vatru petama* - ugrijati pete - otići, pobeći; *dati petama vetar* - otići kao vetar, žurno otići" (Mršević-Radović 1987:50).

Dati ruku u vatru za nekoga je osnova idioma *garantovati za nekoga*. Kada imamo povjerenje u nekoga, možemo tvrditi sa sigurnošću da je ta osoba povjerljiva i da smo mi, iako se bojimo vatre i njenih posljedica, spremni *dati ruku u vatru* i *garantovati za tu osobu*.

(92) Za ništa ne možete *dati ruku u vatru*. (KHJ)

Gdje ima dima, ima i vatre znači da u glasinama koje postoje o nekome ili o nečemu može biti i malo istine. Stepeni rasta vatre i ono što je prati su: *iskra, mali plamen, velika vatra, sjaj i dim*, pa na taj način ovaj izraz povezuje dim i vatru, glasine i istinu.

(93) Više je nego dvosmisljena rečenica koju je upotrijebio: – *Gdje ima dima – ima i vatre*. (KHJ)

Izražajna vizualna slika koja se temelji na konvencionalnom znanju i iskustvu sa vatrom u temelju je idioma *igrati se vatrom*. Sa vatrom se ne možemo igrati, jer bismo dobili opekotine. To znači da se mi svjesno ili nesvjesno upuštamo u opasnost. Ponekad nismo svjesni onoga što radimo ili onoga što namjeravamo učiniti.

(94) I ja sam na čas osjetio čar užitka skakača, padobranaca, pehlivana na tankoj žici nad ambisom i svih onih čiju *igru s vatrom* do tada nisam u potpunosti shvatao. (OCB)

Sasuti na nekoga vatru se može objasniti kao napasti nekoga grubim riječima. Ovaj idiom je blizak idiomu *otvoriti vatru* iz oružja, dok su u idiomu *sasuti na nekoga vatru* riječi jedino oružje. *Sasuti na nekoga vatru* može se objasniti kao napad na nekoga oštrim riječima. *Otvoriti vatru na nekoga* je idiom koji se odnosi na vatru iz oružja, dok vatru možemo *sasuti na nekoga* samo riječima.

(95) Nad njim je, kao prokleti Ares, stajao Tvrtko Kolar s hecklerom iz kojega će mu *sasuti vatru* u lice ako odmakne ruke. (KHJ)

Biti na živoj vatri opisuje nekoga ko je u velikoj nevolji, u opasnosti. *Živa vatra* predstavlja opasnu, ozbiljnu situaciju. Idiom se odnosi na intenzivnu, veliku vatru.

(96) Malda ne umrijev kukavica od vaših riječi, a nekmoli vi u *živoj vatri*. (KHJ)

Idiom koji se koristi kada želimo nekoga iznenada provjeriti je *Uzeti nekoga na laku vatru*. *Laka vatra* predstavlja kratak proces, sa malo intenziteta. Ovaj izraz se koristi kad želimo da istražimo nešto ili da otkrijemo neke odgovore.

Izložiti se opasnosti da bismo spasili nekoga i u najtežim prilikama stvara osnovu za idiom *Skočiti za koga u vatru i vodu*. Vatra i voda simboliziraju opasnost. *Voda* je opasna ako ne znamo plivati ili ako se nivo vode podigne, isto kao i *vatra*, koja može biti uništavajuća.

Ko se dima ne nadimi, taj se vatre ne ogrije znači da bez truda nema ni uspjeha, bez rada nema ni nagrade, itd. Napor je realan ako dovodi do poboljšanja.

Zastarjeli način grijanja se odnosi na peć koja je slabo izolirana, tako da ispušta mnogo dima. Svako ko je želio da se ugrije morao je udisati dim koji je ispušala peć, što je uzrokovalo da odjeća i cijela kuća poprime miris dima. Zbog ovog stanja je nastao idiom *Ko se dima ne nadimi, taj se vatre ne ogrije*, što znači "bez žrtvovanja, nema ni uspjeha".

Ne gori pod petama znači da ne treba žuriti. Da je vatra pod našim nogama, mi bismo instinktivno bježali sa mjesta. Kada nas neko požuruje, ali smatramo da imamo dovoljno vremena, jednostavno se kaže: *Ne gori pod petama, polako*.

Kada smo razočarani u nekoga ili nešto, možemo reći da *smo se opekli*. Vatra je opasna, te može izazvati rane, konkretne i metaforičke.

(97) Uostalom, *opekli su se* s bivšim HDZ-ovim vladama, a pogotovo ih je razočarala Račanova vlada, jer ih je zaobilazila kad god je mogla. (KHJ)

Idiom *bljuvati vatru* u primjeru (98) uspoređuje vulkan za vrijeme erupcije, iz kojega izlazi vatra i stanje poslije erupcije, sa nemirnom geografskom regijom.

(98) Nažalost, ako odgovore pokušate potražiti kod ljudi koji već godinama evidentiraju zločine koje je Miloševićev režim radio kosovskim Albancima..., dobit ćete samo slijeganje

ramenima i tužno konstatiranje da je uzburkani jugoistok Europe još uvijek vulkan koji, nakon erupcije prije dvije godine, ne prestaje *bljuvati vatru*. (KHJ)

Vaditi za koga kestenje iz vatre je idiom koji ima značenje 'spašavati nekoga kada pogriješi; pravdati nečija djela ili rječi'. Kestenje u vatri je zagrijano, te se osoba koja spašava nekoga iz nevolje mora opeći, odnosno namučiti kako bi pomogla drugoj osobi da se spasi.

Pregrmjeti prvu vatru označava izdržano prva iskušenja. Sve što nam je novo i nepoznato je teže, jer nemamo iskustva s tom stvari.

U ovom dijelu dali smo pregled i značenje idioma i vidjeli smo da metafora doprinosi stvaranju značenja i razumijevanju mnogih idioma, zato što su kognitivni mehanizmi uključeni u nastanak idioma. Kognitivni mehanizmi spajaju poznavanje svijeta sa idiomskim značenjima. Značenje idioma je povezano sa konkretnim i već poznatim slikama svijeta oko nas.

Za kraj, osvrnimo se na antonime leksemu *vatra* i srodnim riječima.

3.7 Antonimi

Antonimi su leksemi suprotstavljenog značenja. O suprotnosti dva značenja možemo govoriti samo ako su usporediva, a usporediva su ako postoji zajedničko općenito svojstvo. *Vatra* i *voda* su dvije suprotnosti. *Led* i *voda* su antonimi *vatri*. *Led* je *voda* u čvrstom agregatnom stanju.

Ovi izrazi mogu biti temeljeni na konceptualnim metaforama, gdje su *vatra* i *voda* izvorne domene, dok je ciljna domena apstraktna.

Hladnoća, srodna ledu, povezuje se sa *smirenosti*, *staloženosti*, *suzdržanosti*; *hladnokrvan*, *flegmatičan*, kao u izrazu *držati glavu hladnom* – biti razuman.

Mi se možemo *smrznuti od straha* kada smo uplašeni ili šokirani nekom informacijom. Tada naše tijelo osjeća hladnoću.

Topao ili *srdacan*, *nježan*, *intiman*, *ljubazan*, *suosjećajan* su suprotnosti pridjevima *neprijateljski*, *hladan*. *Hladan pogled* je povezan sa izvornom domenom vode. *Voda* ima suprotno značenje od *vatre*.

U izrazu *različiti kao vatra i voda*, *vatra i voda* su dvije ekstremne suprotnosti. Izraz se koristi za opisivanje karaktera dviju osoba.

Idiom *atmosfera se ohladila*, znači da je entuzijazam pao. Kada čujemo loše vijesti, mi se *ohladimo*.

Zamrznuti se koristi se da opiše stanje 'kočiti se od straha'.

Antonim za *gorjeti* je *ugasiti se*, kao u:

(99) *Ugasio se* taj plemeniti život u tornju svetoga Ciprijana pred šesnaest godina, a tu sasvim blizu stoji čudotvorac, koji je već nebrojene takve siromašne Lazare trgnuo iz mrtvila, a don Silvestar: ne i ne! (KHJ)

Kada se uznemirimo, organizam se zagrije, a kada, recimo, saznamo neku lošu vijest, *ohladimo se*.

Vruća voda je povezana sa vodom i vatrom. Vruća voda je ekvivalent vatri. U idiomu *proći kroz vatra i vodu* očituju se opasnosti. Voda i vatra su dvije opasnosti, a temelje se na metaforama OPASNOST JE VODA i OPASNOST JE VATRA.

Voda, kao i vatra, može biti pozitivna (izvor života), ali i negativna (utapanje ili poplava).

4. ZAKLJUČAK

U ovom radu bavili smo se jezičnim izrazom *vatra* i semantički srodnim izrazima u B/H/S jeziku.

Polazište su postojeće analize engleske riječi *fire*, pa smo stoga proučili engleske ekvivalente riječi *vatra* i slične lekseme u B/H/S. Cilj je bio da saznamo koliko se riječ *vatra* i metafore koje pojam *vatra* uključuje koriste za opisivanje različitih emocija u B/H/S jeziku, te koliko to odgovara stanju u engleskom jeziku. U analizi se pokazalo da nam kognitivna lingvistika nudi novi i koristan pogled na metafore.

Rad se temelji na studijama koje su analizirale jezične izraze osjećaja *ljutnje* i *strasti*, posebno na djelima Kövecsesa (1986; 1987; 1996; 2002), Lakoffa (1983; 1987; 2003), Lakoffa i Johnsona (2003), i Lakoffa i Kövecsesa (1987).

Rad je podijeljen na četiri poglavlja.

Podnaslov rada je *Emocije u domeni vatre u B/H/S jeziku*. Analizirali smo emocije koje se temelje na domeni riječi *vatra* i ostale koje su povezane sa izvornom domenom riječi *vatra* na B/H/S jeziku, kao što su *ljutnja*, *strast* i *uzbuđenje*. Opis se temelji na primjerima iz rječnika i korpusa koji su uspoređeni sa ekvivalentima na engleskom jeziku.

U prvom poglavlju imamo kratak uvod, cilj rada i opis metode koju smo koristili.

Metafore se kreiraju prema iskustvu. Metafora doprinosi razumijevanju mnogih idioma, zato što su kognitivni mehanizmi uključeni u nastanak idioma. Kognitivni mehanizmi spajaju opseg poznavanja svijeta sa idiomskim značenjima.

Drugo poglavlje daje pregled kognitivne teorije metafora i načina na koji se emocijama pristupa u kognitivnoj lingvistici. Zanimljivo je kako se značenja prenose između različitih domena, tako da se značenje jedne domene koristi za shvaćanje druge domene.

Objasnili smo glavne aspekte teorije, definisali osnovne koncepte.

Sumirali smo istraživanje koje je rađeno na pojmu metaforičkih aspekata osjećaja na engleskom jeziku u posljednjih trideset godina. To je poslije korišteno u analizi kada smo poredili rezultate sa B/H/S jezikom.

Dio 2.3 se bavi opisom metode koje se koriste u istraživanju. U ovom radu korišteni su korpusi i rječnici.

Treće poglavlje predstavlja rezultate do kojih smo došli, pruža semantičku analizu riječi *vatra* i drugih srodnih leksema. Iz primjera koji se temelje na metaforama LJUBAV JE VATRA i

LJUTNJA JE VATRA vidjeli smo da vatra stvara i uništava, odnosno da može imati pozitivno i negativno značenje.

Narodna teorija fizioloških efekata ljutnje govori o fiziološkim posljedicama ljutnje koje se dešavaju u našim tijelima. To su povećana tjelesna temperatura, povećan unutrašnji pritisak, uznemirenost i smetnje u preciznoj percepciji.

Fiziološki efekti nam pomažu da vidimo da li je osoba malo ili puno ljuta, da li će eksplodirati od bijesa. Crvenilo u licu i uznemirenost su fiziološki efekti. Na primjer, *pocrvenjeti u licu* i *tresti se od bijesa* ukazuju na ljutnju kroz vidljive posljedice.

Ljutnja može biti intenzivna, može dovesti do gubitka kontrole, a gubitak kontrole može biti opasan, kako za osobu koja je ljuta tako i za ljude u blizini.

Osvrnuli smo se na odnos između lekseme vatra i njenog semantičkog ekvivalenta u engleskom jeziku (*fire*) da bismo vidjeli njihove podudarnosti.

Poredili smo metafore emocija koje se ostvaruju u engleskom jeziku i B/H/S jeziku. Sličnosti su na primjer u metafori LJUTNJA JE VRUĆINA koja se očituje u izrazima *You make my blood boil* u engleskom jeziku i *Uzavrela mi je krv* na B/H/S jeziku. Metafora INTENZIVNA LJUTNJA STVARA PARU također je zajednička. Ostvaruje se u izrazima *I was fuming* i *Dimilo mu je iz ušiju* koji iskazuju negativne emocije u oba jezika. Pored negativnih emocija, pomoću domene vatre moguće je izraziti i pozitivne emocije (ljubav) u oba jezika, kao u primjerima *Gorjeli su od ljubavi* i *They were burning with love*. Rezultati pokazuju da je kognitivni model ljutnje u B/H/S i engleskom jeziku veoma sličan. To nije veliko iznenađenje s obzirom da se naš konceptualni sistem temelji na iskustvima i kulturnim ograničenjima. Područja gdje se koriste B/H/S jezik i engleski jezik slična su po kulturi. Ipak, pronađene su neke razlike u konceptualizaciji bijesa. Neke metafore su motivirane kulturnim postavkama. Japanski, kineski, Zulu i mađarski imaju veće razlike prema Ekmanu, Levensonu i Friesenu (1983 i 1992). Kulturni aspekti su važni u karakterizaciji sistema metafora.

Centralna metafora za ljutnju je LJUTNJA JE ZAGRIJANA TEKUĆINA U SADRŽATELJU u engleskom jeziku (Lakoff i Kövecses, 1987, Kövecses, 1990, 2000). Također, mnoge metafore u B/H/S jeziku koje se koriste za *ljutnju* su motivirane konceptualnom metaforom LJUTNJA JE ZAGRIJANA TEKUĆINA U SADRŽATELJU. To smo vidjeli u primjerima u trećem poglavlju.

Ova metafora je osnova za mnoge pojmove i jezične izraze emocija. Ona je odgovorna za razumijevanje bijesa kao procesa sa različitim stepenima intenziteta.

Zatim smo analizirali razna značenja riječi *vatra* i leksema značenjski sličnih vatri na temelju definicija iz rječnika i ilustrovali ih primjerima iz korpusa i autorovim primjerima, te ih podijelili u deset kategorija. Opisali smo razlike i sličnosti između korištenih rječnika.

U trećem poglavlju osvrnuli smo se i na idiome. Metafora doprinosi razumijevanju mnogih idioma, jer su u njihov nastanak uključeni kognitivni mehanizmi.

Analiza idioma pokazuje da se idiomi temelje na metaforizaciji, metonimizaciji i poređenju.

U primjerima B/H/S idioma koji sadrže riječ *vatra* pokazano je da konceptualne metafore mogu izazvati mnoge emotivne izraze. *Vatra* se koristi da bismo iskazali bijes, ljubav i požudu.

Simbolizam vatre u kulturama je dvojak: ona pripada pozitivnoj kategoriji, npr. izvor ljubavi, ali u isto vrijeme i negativnoj kada označava ljutnju, opasnost i bijes. Postoje primjeri idioma sa riječju *vatra* koji su motivirani konceptualnim metaforama. Primjeri idioma iz B/H/S jezika koji su korišteni u ovoj analizi pokazuju da su koncentracije specifičnih pojmova i konvencionalnog iskustva svakodnevnog života povezane sa *vatrom*. Značenje ovih idioma je direktno povezano sa ovim pojmovima i iskustvima. Temelj idioma u konvencionalnom iskustvu i njihove metaforičke dimenzije su u kontrastu sa tradicionalnim shvatanjem idioma kao jezičkih jedinica za čije je značenje teško naći motivaciju.

U korištenim korpusima u kojima smo pronašli primjere za ovaj rad više je metafora i idioma koji se odnose na opasnost, nego onih koji se odnose na ljubav, želju i strast. Konteksti pokazuju da se u metaforama, kao i u idiomima, može realizirati pozitivan i negativan kontekst pojma *vatre*. S jedne strane *vatra* stvara i oživljuje, a s druge uništava.

Analiza u ovom radu upućuje na to da je fond metafora i idioma povezanih s riječju *vatra* u B/H/S jeziku bogat, te da je potrebno detaljnije semantičko izučavanje ovog zapostavljenog polja.

Literatura

Andrić, V. i M. Čudina-Obradović. *Osnove opće i razvojne psihologije*. Zagreb:Školska knjiga, 1994

Chafe, W. "Information Flow in speaking and writing". In Downing, P., Lima, S., and Noonan, M., editors, *The Linguistics of Literacy*, pages 17-29. John Benjamins, Amsterdam, Philadelphia, 1992

Deignan, Alice. *Metaphor and corpus linguistics*. Philadelphia : J. Benjamins Pub, 2005

_____ and Liz Potter. "A corpus study of metaphors and metonyms in English and Italian." *Journal of Pragmatics* 36 (2004); 1231–1252, <http://dilbilim.info/yukseklisans/DB%20520/APPLICATIONS/Eng%20Ital%20meta.pdf>

Delbecq, Nicole, Dirk, Geeraerts & Johan Auwera van der. *Perspectives on variation: sociolinguistic, historical, comparative*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2005

Dirven, René and Ralf Pörings. *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2003

Ekman, Paul, Robert W. Levenson & Wallace V. Friesen. *Autonomic nervous system activity distinguishes among emotions*. *Science* 221: 1208-1210, 1983

_____, R.W. Levenson, K. Heider & W.V. Friesen. *Emotion And Autonomic Nervous System Activity In The Minangkabau of West Sumatra*. *Journal of Personality and Social Psychology*, 62: 972-988, 1992

Evans, Vyvyan and Melanie Green. *Cognitive linguistics: an introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2006

Fussell, Susan R. *The verbal communication of emotions: interdisciplinary perspectives*. Mahwah, N.J.: L. Erlbaum Associates, 2002

Garnham, Alan. *Mental models as representations of discourse and text*. Chichester: E. Horwood, 1978

Gibbs, Raymond W. *The poetics of mind. Figurative Thought, Language, and Understanding*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994

_____. Psycholinguistic studies on the conceptual basis of idiomaticity. *Cognitive Linguistic* 1-4, 417-451, 1990

Goossens, Louis, Paul Pauwels, Brygida Rudzka-Ostyn, Anne-Marie Simon-Vandenberghe and Johan Vanparys. *By word of mouth: Metaphor, metonymy and linguistic action in a cognitive perspective*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins, 1995

Halliday, M.A.K. *An introduction to functional grammar*. London: Arnold, 1985

Harkins, Jean and Anna Wierzbicka, *Emotions in crosslinguistic perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter, 1991

Harré, Rom. *The Social Construction of Emotions*. Oxford: Basil Blackwell, 1986

Holland, Dorothy and Naomi Quinn. *Cultural models in language and thought*. Cambridge: Cambridge University Press, 1987

Klikovac, Duška. *Semantika predloga*. Beograd: Filozofski fakultet, 2006

Knowles, Murray and Rosamund Moon. *Introducing Metaphor*. London: Routledge, 2006

Kövecses, Zoltán. *Metaphors of anger, pride, and love: a lexical approach to the structure of concepts*. Amsterdam: John Benjamins, 1986

_____. *Emotion Concepts*. Berlin: Springer-Verlag, 1990.

_____. Anger: its language, conceptualization, and physiology in the light of cross-cultural evidence. In: John R. Taylor and Robert E. MacLaury (eds.), *Language and the*

Cognitive Construal of the World, 181-196. (Trends in Linguistics 82.) Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1995a

_____. Metaphor and the folk understanding of anger. In: James A. Russell, José-Miguel Fernandez-Dols, Antony S.R. Manstead and J.C. Wellenkamps (eds.), *Everyday Concepts of Emotion*, 49-71. Dordrecht: Kluwer, 1995b

_____ and Szabo Peter. "Idioms: A View from Cognitive Semantics." *Applied Linguistics* 17(3):326-355. Oxford University Press, 1996

_____. *Metaphor and Emotion. Language Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000

_____. "Emotion Concepts: Social Constructionism and Cognitive Linguistics." In *The verbal communication of emotions: interdisciplinary perspectives*, red. Susan R. Fussell, 294. Mahwah, N.J.: L. Erlbaum Associates, 2002

_____ and Szilvia Csábi [et al.]. *Metaphor: a practical introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2002

_____. *Metaphor in culture: universality and variation*. Cambridge: Cambridge University Press, 2005

Lakoff, George and Zoltán Kövecses. *The cognitive model of anger inherent in American English*. Ovaj document je dio serije Paper (Universität Trier. Linguistic Agency)/Series A. Volume number: Berkeley cognitive science 117, 1983

_____. *Women, fire, and dangerous things: what categories reveal about the mind*. Chicago, Ill.: University of Chicago Press, 1987

_____ & Zoltán Kövecses. Chapter 8: The cognitive model of anger inherent in American

English. In *Cultural Models in Language and Thought*, Holland, D. & Quinn, N. (eds.), 1987

_____ & Mark Turner. *More than cool reason: a field guide to poetic metaphor*. Chicago: University of Chicago Press, 1989

_____ and Mark Johnson. *Metaphors We Live By*. Chicago: University of Chicago Press, 1980 i 2003

Leech, Geoffrey. *The state of the art in corpus linguistics*. En K. Aijmer & B. Altenberg (eds.). *English Corpus Linguistics*. London: Longman, 1991

Levenson, Robert W., Paul Ekman and Wallace V. Friesen. *Emotion and autonomic nervous system activity in the Minangkabau of West Sumatra*. *Journal of personality and social psychology*, 62(6): 972-988., 1992

Mršević-Radović Dragana. *Frazeološke glagolsko-imeničke sintagme*. Filoloski fakultet Beograd, 1987

Ortony, Anthony, Gerald L. Clore, Allan Collins. *The Cognitive Structure of Emotions*. Cambridge: Cambridge University Press 1988

Russell, A. James [et al.]. *Everyday conceptions of emotion: an introduction to the psychology, anthropology and linguistics of emotion*. Dordrecht: Kluwer, 1995

Ovaj dokumentat je dio serije NATO ASI series, Series D, Behavioural and social sciences

Stefanowitsch, Anatol and Stefan Th. Gries. *Corpus-based approaches to metaphor and metonymy*. Berlin, New York (Mouton de Gruyter), 2006

Šarić, Ljiljana and Wiebke Wittschen. *Rječnik sinonima*. Bremen: Aschenbeck & Isensee, 2003

Taylor, John R. *Cognitive Grammar*. Oxford textbooks in linguistics, Oxford: Oxford University Press, 2002

Taylor, John R, and Thandi G. Mbense. Red dogs and rotten mealies: How Zulus talk about anger. In Athanasiadou, Angeliki and Elzbieta Tabakowska (eds.), *Speaking of Emotions: Conceptualisation and Expression*, 191-226. (Cognitive Linguistics Research 10). Berlin/New York: Mouton de Gruyter, 1995

Ungerer, F. and H-J. Schmid. *An Introduction to Cognitive Linguistics*. London and New York: Longman, 1996

Wierzbicka, Anna. *Lexicography and conceptual analysis*. Tucson: Karoma, 1995

_____ and Jean Harkins. *Emotions in crosslinguistic perspective*. Berlin: Mouton de Gruyter, 2001

Yu, Ning. *Metaphorical expressions of anger and happiness in English and Chinese*. *Metaphor and Symbolic Activity*, 10(2): 59-92, 1995

_____. *The contemporary theory of metaphor: A perspective from Chinese*. Philadelphia: John Benjamins, 1998.

KORPUSI

Korpus bosanskih tekstova na Univerzitetu u Oslu:

www.tekstlab.uio.no/Bosnian/corpus.html;

Hrvatska jezična riznica: <http://riznica.ihjj.hr/en/index.html>

RJEČNICI

Anić ,Vladimir. *Veliki rječnik hrvatkoga jezika*. Zagreb: Novi Liber, 2003

Cambridge advanced learner's dictionary. Cambridge: Cambridge University Press, 2005

Čedić, Ibrahim. *Rječnik bosanskog jezika*. Sarajevo: Institut za jezik, 2007

Jovanović, Ratko. *Sistematski rečnik srpskohrvatskog jezika*. Novi Sad: Matica srpska, 1980

Moskvljević, Miloš S. *Rečnik savremenog srpskog jezika s jezičnim savetnikom*, Beograd: Gutenbergova galaksija, 2000

Oxford Advanced Learner's Dictionary. Oxford: Oxford University Press, 2000